

**ВИСШЕ СТРОИТЕЛНО УЧИЛИЩЕ „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ – СОФИЯ
АРХИТЕКТУРЕН ФАКУЛТЕТ**

**КАТЕДРА „ГРАДОУСТРОЙСТВО, ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ НА
АРХИТЕКТУРАТА“**

**ТЕРИТОРИАЛНО – УСТРОЙСТВЕН ПОДХОД В ОПАЗВАНЕТО
НА АРХИТЕКТУРНОТО НАСЛЕДСТВО С
ПЛАНОВЕ ЗА ОПАЗВАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ (ПОУ)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**на дисертационен труд за придобиване на
образователната и научна степен „Доктор“**

**В ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ
5.7 „АРХИТЕКТУРА, СТРОИТЕЛСТВО И ГЕОДЕЗИЯ“**

**НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ 02.17.02. „ОПАЗВАНЕ, РЕСТАВРАЦИЯ И
АДАПТАЦИЯ НА ПАМЕТНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА“**

арх. Валентина Едрева

СОФИЯ, 2022г.

Научен консултант: доц. д-р арх. Валентина Върбанова

Дисертационният труд е структуриран в две части:

- * Първата част съдържа същинското теоретично изследване. Тя е с обем от 204 страници, 19 страници бележки, библиография 7 страници
- * Втората част съставлява приложения, с общ обем от 70 страници: 147 броя, от тях 124 чужди, 9 авторски фигури + авторски текст за морален кодекс и 13 авторски фотографии; 5 авторски таблици; Брой литературни източници: 91 Брой публикации по темата: 8

Докторантът е зачислен в свободна докторантура към катедра „Градоустройство, теория и история на архитектурата“ (Протокол №20/29.06.2015г.) при ВСУ „Любен Каравелов“ със заповед на Ректора № 1043./09.10.2015г. и е отчислен с право на защита със заповед на Ректора № 1246/20.12.2017г. на основание Протокол №7/20.12.2017г. на Факултетния съвет на Архитектурния факултет при ВСУ „Любен Каравелов“ – София.

С Протокол №2 от 09.05.2022г. на Разширен съвет на катедра „Градоустройство, теория и история на архитектурата“ (на основание заповед №РД-0028/27.04.2022г. на Ректора на ВСУ „Любен Каравелов“ – София) е постановено, че докторантът е готов за защита пред научно жури. Предложен е състав на научно жури в състав:

доц. д-р инж. Илиана Йорданова Стойнова – ВСУ ВСУ „Л. Каравелов“ – София;

проф. д-р арх. Янко Цветков Александров – ВСУ ВСУ „Л. Каравелов“ – София;

проф. д-р арх. Валери Петков Иванов – УАСГ;

чл.-кор. проф. д.а.н. арх. Атанас Димитров Ковачев – ЛТУ;

доц. д-р арх. Стела Борисова Ташева – ЛТУ;

и резервни членове:

проф. д-р арх. Димитър Стефанов Власарев – ВСУ ВСУ „Л. Каравелов“ – София;

доц. д-р арх. Мария Николова Давчева – ИИИЗк – БАН.

Във връзка с направените забележки и препоръки на Разширения катедрен съвет, аз Валентина Едрева декларирам, че всички са взети под внимание и отразени в дисертационния труд.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение.....	4
Обект и предмет на изследването.....	4
Актуалност	4
Цел и задачи на изследването	5
Понятиен апарат	6
Обхват на изследването	7
Методология на изследването	7
Структура и обем на изследването	7
Първа глава. Контекст на изследването	8
1.1. Исторически контекст	8
1.1.1. Опазване на КН от Освобождението до 1944 год.....	9
1.1.2. Опазване на НКН от 1944 до 1969 год.	10
1.1.3. Опазване на НКН от 1969 до 1990 год.	11
1.1.4. Опазване на НКН в преходния период от 1990 г. до 2009 год.	11
1.1.5. Опазване на НКН с приемане на ЗКН от 2009 до сега	11
1.2. Архитектурен контекст	12
1.3. Социален контекст	12
Втора глава. Същност на териториалната защита на КИН от втората половина на XX век и началото на XXI век	14
2.1. Нормативна база	14
2.2. Типология на видовете териториална защита	15
2.3. Селектиране на емблематични примери у нас и в чужбина	18
2.4. Систематизация, постигнати резултати, положителни страни, пропуски и предложения.....	24
2.5. Обобщени изводи, които да послужат за изграждане на методология	25
Трета глава. Актуално състояние на териториално-устройствената защита на КИН от края на XX век до днес	26
3.1. Обща картина.....	26
3.2. Действащи фактори.....	30
3.3. Проблемни ситуации	31
3.4. Обобщени изводи, които да послужат за изграждане на методология към глава 4	32
Четвърта глава. Методика за прилагане на териториална защита на обектите на КИН, включително и Планове за опазване и управление	33
4.1. Предложения за модели на опазване за съответните видове обекти на КИН - времеви и типологични рамки, дейности по опазване, участници и др.	33
4.1.8. Планове за опазване и управление	36
4.2. Насоки за усъвършенстване на националната система за опазване и на териториалната защита.....	39
4.3. Алтернативни модели за (провокиране на) опазване	43
Заклучение	44
Обобщени изводи от научния труд	44
Научни и Научно-приложни приноси.....	44
Перспективи за развитие	45
Публикации, участия в научни конференции по темата на дисертационния труд	49

ВЪВЕДЕНИЕ

Обектите на архитектурното наследство (АН) са със статут на защитени ако са преминали успешно през тестовите за автентичност и оригиналност на проектирането, изпълнението, материалите, майсторството или средата и ако има дистанция във времето за безпристрастното им оценяване.

Обектите на АН са единични сгради и съоръжения, градоустройствени ансамбли.

Основният проблем на териториалната им защита е как най-удачно, с най-малко средства да се съхрани автентичността и значимостта на всеки отделен обект и с подходяща функция да се възроди за нов живот като част от жизнената среда. Задача на настоящия труд е изследване на всички системи и аспекти, формирали и формиращи АН, равно на недвижимото КН, и дейността по опазването му, интеграцията с другите видове културно наследство и във взаимовръзката

време – пространство - човешка дейност.

В труда се извежда терминът „споделено културно пространство“. Това е пространството, в което е съхранена *„споделена от групи хора памет и която спомага за изграждането на устоите на тяхната идентичност“*¹ и тяхната интегрирана съвременна жизнена среда

ОБЕКТ И ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Териториалноустройствената защита на НКН включва всички архитектурно-строителни, археологически и ландшафтни обекти и структури със статут на защитени обекти и територии. Видовата им характеристика ги определя: като единични обекти и групи - комплекси, ансамбли, цели селища, зони; исторически; принадлежащи на различни научни и културни области; интегрирани - културни маршрути, културни коридори, културен ландшафт.

Чрез исторически преглед на териториалноустройствената им защита в България, чрез анализ на практически модели, и въз основа на сравнителен анализ на различни международни практики, се прави опит да се изведе съвременен комплексен модел – стратегия. От съпоставяне на тези практики се извлича опит за инструментите за синтезно опазване на ресурса на АН. Изследва се промяната в двата взаимообвързани подхода на опазване - **териториална и юридическа защита.**

АКТУАЛНОСТ

Дейностите за териториална защита на АН се извършват в обществен интерес и

¹ - Робърт Пикард, Експерт консултант, Анализ на политиките и практиката, стр. 6 – Предговор от г-жа Кетрин Рот, Директор на Дирекция „Култура и културно и природно наследство“

тяхното дефиниране, систематизиране, анализ и доразвиване винаги ще бъде актуална задача за професионалисти и общество. Изследването е обусловено от :

- липса на адекватна цялостно обвързана система на опазване, гарантираща професионални резултати на всеки етап от всяка намеса върху обектите на АН;
- необходимост от актуализация на съществуващата система за идентифициране на целия интегриран контекст – на обектите, средата им и културния пейзаж;
- липса на национална стратегия за опазване на недвижимото културно наследство;
- накръняване на правата и интересите на цялото общество с лишаването му от качествено опазени, съхранени и представени архитектурни обекти на КН;
- необходимост за припознаване на дейността по опазване на недвижимото културно наследство (НКН) като национален приоритет за цялото общество;
- мащабите на унищожаване на обектите на недвижимото културно наследство;
- необходимост от интегриран подход и интердисциплинарно сътрудничество;
- необходимост от обучение и възпитание на професионалисти с висок морал;

ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основна **цел** на труда е да изведе модел от професионални мерки, методика за физическо опазване на защитените територии, за непрекъснато наблюдение от интердисциплинарни екипи. Да изведе универсална стратегия с включване на местното население в опазването на АН като част от „споделеното културно пространство“ на базата на Плановите за опазване и управление (ПОУ).

Цел на дисертационния труд е и научно-приложното изследване на проблемите за интегрирана консервация на обектите на НКН в контекста на устойчивото развитие и опазване на средата им, които поставят защитата на АН сред устройството на територията и урбанизма.

В труда са поставени следните задачи:

1. да систематизира досегашните практики в дейността за териториалноустройствена защита на архитектурното наследство, което е недвижимото културно наследство;
2. да направи предложения за усъвършенстване на действащото законодателство;
3. да предложи по-точни и нови дефиниции на понятия за териториална защита АН;

За постигане на целите са определени следните методи:

- Изследване на правните рамки, институционалните и управленски системи в България и тяхната адекватност и полезност за опазване на НКН.
- Изследване на съвременните тенденции, икономически, социални, технически и др. фактори при опазване на НКН. Дефиниране на проблемите с опазването на АН.

- Изследване на опита в чужбина и България като проекти и реализации на Планове за управление на обекти на Световното културно наследство – анализ, изводи;
- очертаване на насоки за актуализиране на юридическата рамка на дейността за териториалноустройствена защита на архитектурното наследство;
- преглед на методологията на защита с Планове за опазване и управление (ПОУ);
- от международните практики за опазване чрез планове за управление и анализ на българския опит се определят принципите на приложим метод - стратегия с формулирани цели, отговорности, план за действие.

ПОНЯТИЕН АПАРАТ – ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ДОУТОЧНЯВАНИЯ

- дейност „**опазване на архитектурното наследство**“ – включва всички физически, териториалноустройствени и правни действия, научно обосновани за привеждане в известност, изследвания, документиране, оценяване, намеси за консервация, реставриране, адаптиране, експониране и социализиране на обектите на АН и средата им за дълговечно стабилизиране и интегриране в устойчива жизнена среда.
- „**паметник на културата**“ – статут на защитен обект по ЗКН, оценен по критериите за оценка на културни стойности и значимост на НКН.
- „**културна ценност/стойност**“ – критерий за оценка на специфичните характеристики, автентичност и цялост на обектите на КН по определени признаци.
- „**статут**“ на защитен обект на КН – присъждане на определено място в списъка на защитените обекти, съобразно значението и видовата характеристика по критериалната база за ценностите/ стойностите, които един обект на КН притежава и вписването му в този списък като обект на защита.
- **Територия** - Област в която се осъществява някаква специфична дейност.

Нови видови характеристики :

- „**културен ландшафт**“ – съгласно чл. 47, т.6 ЗКН, това е *„съвкупността от пространствено обособени устойчиви културни напластявания, резултат от взаимодействие на човека и природната среда, характеризиращи културната идентичност на дадена територия.“*

Предлагам доуточнение – Съвкупността от пространствено обособени устойчиви културни напластявания с обект/и на КН във взаимодействие с характерен природен ландшафт, независимо дали е или не резултат от антропогенна намеса, но оформящ средата, в която исторически се е развила културната идентичност, оформя „културния пейзаж/ ландшафт“ на дадена територия.

- „**споделени културни пространства**“ – модули на памет и на онаследяване на

знания, изкуство, традиции, уникални културни събития в перманентен континуитет с регулирани културни политики. Интеграционни пространства между памет, жизнена среда, култура, туризъм, формиращи единна културна среда.

Дефиниране на понятието „**споделено културно пространство**“ е за определяне на пропорциите на различните системи на развитие на това място. Идентифицирането на такива пространства е с цел опазване и доразвиване за устойчиво развитие, за мерки за съвместяване, опазване и управление и активно участие на постоянно обитаващите с вменияване на определени отговорности.

- Въведеният със ЗКН - **План за опазване и управление** - Стратегия за интегрирана консервация, събираща цялата информация за идентификация и защита на обекта на АН със средата му; извеждаща проблематиката на всички компоненти, органите за управлението му; определя всички краткосрочни, средносрочни и дългосрочни дейности за опазването му с преки отговорници, с наблюдение, поддръжка.

- Дефинирани са паметници на общността на Европа – серийни обекти и културни коридори, традиционни направления с културни натрупвания, играли значителна роля в историческото развитие на Европа и явяващи се общи традиционни споделени културни пространства за повече от една държава.

ОБХВАТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

С преглед на териториалноустройствената защита са предложени периоди в опазването на АН в България като национален икономически ресурс за развитие на познавателния туризъм, за устойчиво и специфично развитие на жизнената среда.

МЕТОДОЛОГИЯ

Методологията на изследването е с аналитичен, сравнителен и системен подход.

Сравнението със съвременните международно изведени принципи и практики цели да съизмери нивото на нашата дейност по териториална защита на КН, устойчивото развитие на системата, съобразно тези принципи.

СТРУКТУРА И ОБЕМ

Изследването е в обем текстови и графични материали. **Първата част** съдържа същинското теоретично изследване от 204 страници текст, 19 страници бележки.

Състои се от следните части:

Въведение в тематиката - представени са характеристиките на труда;

Първа глава - исторически преглед на опазване с териториалноустройствена защита на АН в България от 1878г. до днес; архитектурен и социален контекст на дейността;

Втора глава – изброяват се нормативните документи, изяснява се същността и

характерните особености на териториалноустройствената защита на АН. Разгледани са примери в България и Европа, като добри практики и методики за следване с Планове за управление и ПОУ;

Трета глава – разглежда се актуалното състояние на териториалноустройствената защита на КИН и се оценява развитието ѝ в България от 1944г. до днес (2020г.); изведени са действащите фактори и проблемните ситуации;

Четвърта глава – извежда методика за прилагане на териториалноустройствена защита на обектите на КИН, включително с ПОУ. Предложени са модели и насоки за усъвършенстване на националната система за опазване и териториална защита.

В **Заключението** са изведени обобщени изводи и постигнати резултати.

Библиография – общо 91 източника

Втората част съставлява графични приложения, с общ обем от 70 страници: 147 броя, от тях 124 чужди, 9 авторски фигури + авторски текст за морален кодекс и 13 авторски фотографии; 5 авторски таблици; Брой литературни източници: 91; Брой публикации по темата: 10. Представената информация е получена въз основа на проучване в НДА на НИНКН и на публикувани ПУ и е анализирана от автора.

ГЛАВА 1

КОНТЕКСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1. Исторически контекст

Първи в Италия през Ренесанса се стремят да запазят и стабилизируют материалните следи и исторически сгради от Античността. Към края на 18-ти и 19-ти век се развиват различни концепции за защита чрез историческа романтична реставрация и реконструкция на образ, дострояван в „стилистична реставрация“. В края на 19 век се налага подход за „консервация“ на НКН като териториална защита. Камило Бойто първи извежда класификация на принципите като **териториална защита**. Тя бива:

- Археологическа реставрация – решения основавани на научна достоверност за паметници от античността;
- Живописна реставрация – свобода в решенията на детайла, без интерпретация на изчезнали части в оригинала за средновековни паметници;
- Архитектурна реставрация – за паметници от епохата на Възраждането и следващите стилове в архитектурата.

Извеждат се правила при реставрацията на сгради в *Харта на реставратора*.

През XX и XXI век три са подходите за териториална защита и управление на КН:

1. „**Конвенционален**“ подход акцентира върху идентификацията на стойностите и

консервацията на материалните следи – паметници, ансамбли и забележителни места. Утвърден е от специалното държавно законодателство. Издигнат е научният подход при териториалната защита, възприет от *Атинската харта*.

2. „**Консервационно-реставрационният подход**“ възниква след края на ВСВ. Освен консервация се допуска и възстановяване на унищожени елементи и цели сгради при безспорни архивни документи. Подходът е възприет посредством *Венецианската харта*. Универсална териториална защита е също чрез **План за консервация**.

3. „**Подходът на ценностите**“² в ХХІ век е концепция за териториална защита и система за управление, включваща местните общности с интегрирана консервация в система за управление чрез **План за управление (ПУ)** на всеки конкретен значим обект на НКН в контекста на средата му, с **управление на промените**.

Българският теоретичен и практически опит в опазване на НКН с териториално устройствен подход за защита е очертан в няколко **периода**:

1.1.1. Опазване на КН от Освобождението до 1944 год.

Първи опит за **устройствена защита** на възрожденска структура е първият Генерален регулаторен план на Пловдив от арх. Йосиф Шнитер през 1896г.

През 1927г. (ДВ, бр.69/29.06.1927г.) първи регистър на защитени обекти на НКН със статут „народни старини“ описва местонахождение като първа идентифицирана „защитена територия“ на КИН и част от териториалната ѝ защита.

През 1927г. в Стария Пловдив са вписани като защитени и четири улични направления за запазване на възрожденската градоустройствена структура от арх. Христо Пеев с благоустройствен правилник със специфични изисквания. През 1940г. в ЗРП на Пловдив Трихълмието се особява в защитена „Старинна градска част“.

В **Наредба – закон за запазване на старинните постройки в населените места, 1936г.**, са определени норми за съхраняване на урбанистични структури в АН.

Първи опит за защита на средата на народна старина и природната ѝ рамка е обособяване на Народния парк при Мадара, Шуменско през 1936г. Държавата отчуждава земите в района на Плиска, Преслав и Мадара за археологически проучвания, което е териториалноустройствена защита и на ландшафта. С нормите в Наредбата-закон държавните приходи от тези земи се отстъпват в полза на археологическото сдружение в Шумен като защита с финансиране на поддръжката.

● Първият период след Освобождението полага законовите основи на дейността

² - Гамини Уайджесурия, Джейн Томпсън, Кристофър Йънг, консултанти ИККРОМ, Управление на Световното културно наследство, Ресурсен наръчник, Публикуван през 2013 г. от ЮНЕСКО, place de Fontenoy 7, 75352 Paris 07 SP, France, стр.24-25

„Опазване на АН“, с въведени първи мерки за териториалноустройствена защита.

- Още в Закона за старините (1911г.) е предвидена процедура по отчуждаване на недвижимите старини (чл. 26), за да се опазват в обществен интерес.
- Конкретните норми за опазване на улици, площади, селища и други архитектурни обекти, въведени с Наредбата – закон са териториалноустройствена защита.
- Предвидените поощрения в Наредбата-закон с освобождаване от данъци и такси за собствениците, опазващи старинните постройки, с общинско финансиране на ремонти представляват мерки за териториална защита.
- Извършване на консервационно-реставрационни дейности и възстановки на исторически обекти също е част от териториалната защита през този период.

1.1.2. Опазване на НКН от 1944 до 1969 год.

След ВСВ опазването на КИН се урежда с Постановления и Правилници.

С Постановление № 1608 на МС от 30 декември 1951г. „относно мерките, които трябва да се вземат за запазване паметниците на културата и развитието на музейното дело в страната“ (Изв., бр.7/1952г.) и *Инструкция за привеждане в известност, регистрация и опазване на паметниците на културата*, (Изв., бр.9/1952г.), се създава Съвет за опазване на паметниците на културата (СОПК).

През 1957г. се създава **Институт за паметниците на културата (ИПК)**. С **правилник** се регламентира компетентността му в прилагане на териториалната защита на недвижимите паметници на културата (НПК).

С Постановление №165 на МС от 05.08.1958г. относно „мерки за опазване на паметниците на културата и музейното дело“ (Изв., бр.68/1958г.) се разширява видовият характер на ПК и процедурите за съхраняване чрез териториална защита. **Правилник за приложение** (Изв., бр.71/1959г.) към Постановлението въвежда строг режим по издирване, изучаване, изследване, реставриране и експониране на КН. Въвежда норма за определяне на групови ПК с историческо и архитектурно-музейно значение с постановления на Министерски съвет (МС) като „резерват“ – исторически, архитектурен и природен. Чрез Постановления на МС териториалната им защита е изведена индивидуално за всеки резерват в юридически документ.

Постановление № 82 на МС от август 1960г. описва мерки за териториална защита с **Правилник за използване и опазване на недвижимите паметници на културата и историческите места**, (Постановление №201, Изв., бр. 73/1960 г.).

Изграждат се управленски политики за опазване на КИН с научни, юридически и физически мерки и методики. Обнародвани наредби и правилници регламентират

всички специализирани дейности за териториална защита на КИН.

Местни органи за опазването на ПК са 28 окръжни исторически музеи.

- Юридическата защита в този период с подзаконови документи изгражда по-стройна управленска система с институции, осъществяващи териториалната защита.
- Решенията за опазване на НКН се вземат в СОПК от интердисциплинарни състави от специалисти от историята, археологията, градоустройството и архитектурата.

1.1.3. Опазване на НКН от 1969 до 1990 год.

Специализирани дейности като териториална защита са регламентирани в *Закона за паметниците на културата и музеите* (ЗПКМ, 1969г.) и правилник към него. ИПК се преименува в **Национален институт за паметниците на културата (НИПК)** с филиали и ателиета по места, осъществяващи териториалната защита. Необходимите дейности до експониране на всеки ПК се осъществяват чрез годишни планове „Държавна задача“.

- Приетите законови документи регламентират цялостна държавна стратегия по международните принципи. с процедури за цялостното изпълнение на териториалната защита на НКН – статут на обектите с определяне на териториалния им обхват, режим на опазване, устройствени планове, проектиране на намеси и изпълнение на КРР, подпомагане с нисколихвени дългосрочни заеми и ипотека на частни собственици; Дирекции „КИН“ осъществяват контрол и финансиране.
- Създава се българска школа от няколко поколения български специалисти.

1.1.4. Опазване на НКН в преходния период от 1990 г. до 2009 год.

След 1990г. ЗПКМ продължава да действа с редица изменения. Правилникът за устройството и задачите на НИПК е генерално изменен. Отпадат задължения за проектиране и изпълнение на КРР по обектите на НКН. Остават правомощия за оценки и статут, съгласуване и контрол. Закриват се филиалите му в страната.

- В преходния период държавата не защитава обществен интерес в „опазването на НКН“. Закрива и редуцира институции и контролни органи, следящи за правилното съхраняване на НКН. Намалява многократно финансирането на дейността.
- Нормативните текстове не са синхронизирани в редица закони по отношение опазването на НКН. Допуснати са незаконни намеси в много исторически селища.

1.1.5. Опазване на НКН с приемане на ЗКН от 2009 до сега

Със *Закон за културното наследство, обн. в ДВ. бр.19/ 2009г.* терминът „паметник на културата“ се заменя с „културна ценност“ (КЦ) за защитен предмет и обект. Със ЗКН видовият състав на НКН е обогатен с нови интегрални културни недвижимости.

Със ЗКН се регламентира **задължителна териториалноустройствена защита** и се въвежда защита с **План за опазване и управление** и регистрационен режим за оправомощените да извършват КРР. Обвързват се процедурите в ЗКН и ЗУТ.

1.2. Архитектурен контекст

АН е сложно, съставено от различни взаимосвързани пространства – екстериорни и интериорни, материални, реални и идейни проекции в различни съотношения.

Архитектурните творби са синтез на концепции, техника, технология, различни изкуства, чрез които се създава специфичната естетика на тримерността. Цел на опазването им е да разкрие стойностите на всички аспекти и взаимовръзки между тях, съхраняването им чрез териториалноустройствената им защита. Изследването на етапите на изграждане, последващи преустройства и КРР на архитектурен обект изискват специфични знания и умения за отминали епохи, стилове, стари строителни технологии и материали. С дейността опазване на АН се оценяват стойностните постижения в архитектурата, строителството, урбанизма, паркоустройството и археологията. **Териториалноустройствената защита на АН включва:**

- идентификация и оценяване на обектите на АН с извеждане на статут и режим на опазване, включващ териториалния обхват и предписанията за опазване;
 - градоустройствения аспект на опазване на всеки единичен или групов ПК/ НКЦ, както и по-широкия обхват на околната им среда с охранителна зона;
 - опазване на всички архитектурни, обемно - пространствени, конструктивни, стилистични и художествено-пластични характеристики; научното и историческо знание за обект или място на НКН чрез проектиране и изпълнение на необходимите намеси след изчерпателно документиране и проучване, анализ и оценка;
 - всички управленски мерки и стратегии за интегрирана консервация и устойчиво развитие, включително ПОУ / ПУ по терминологията на ЮНЕСКО;
 - непрекъснато наблюдение и документиране на състоянието на обект на АН;
 - контрола за законосъобразност и методологически верен подход на защита;
 - финансовото обезпечаване на всички дейности за териториална защита.
- Архитектурата и урбанизмът са мерило за нивото на развитие на обществото.
 - Съществена част от териториалната защита е обмисляне намеса с проектни документации за КРР, запазване на автентиката на замисъла и материалите, стилистиката, с осъвременяване и дообогатяване, социализиране на обектите на АН.

1.3. Социален контекст

При териториалната защита, освен стабилизиране, е необходимо подобряване на

ДОСТЪПА до всеки обект на НКН, свързано и с познавателния процес за него.

Широкият контекст за опазване на всички следи на НКН и предвиждане на социални дейности е предмет на териториалноустройственото планиране и развитие.

АН притежава собствена символна система с изисквания за познание, представи, убеждения, с морална регулация и професионална етика в обществените отношения в „опазване на НКН“. Категориите за етично професионално поведение при териториалната му защита не са дефинирани. В международен план изключение е Венецианската харта, Етичен кодекс на ИКОМ и Етични принципи на ICOMOS.

Социалното измерение на НКН и на териториалноустройствената му защита е:

- допринася за идентичността на нацията, оформя специфична жизнена среда;
- НКН като основа на културния туризъм е с принос към формиране на БВП;
- като научни изследвания и познание за различните области на човешката дейност, НКН е основа на международно културно сътрудничество и обмен.
- НКН като оформящ идентичността на нацията и жизнената среда, е част от националната сигурност.

1.3.1. Международни инициативи

С Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство и Препоръка за опазване в национален план на КН и ПН е въведен по-комплексен подход за защита и управление при устойчиво развитие и интегрирането им.

Подход на опазване през XXI век е управление на широкия контекст на средата на НКН със социални и икономически цели, обвързани с участие на местни общности. Всеки обект на НКН се оценява в социално, икономическо и екологическо измерение според изискване на Комитета за световно наследство от 2007г. световното наследство да има задължително план за управление (management plan).

1.3.2. Български инициативи

Изградената цялостна система на опазване от 60-те до 1990г. допринася за прилагане на всички мерки за териториална защита на всеки ПК в обществен интерес.

Директивните планове - концепции (ДПК), разработвани от НИПК са основа за интегриране на системата КИН в Единния териториалноустройствен план (ЕТУП) на НРБългария (1985г.). Тези разработки са залегнали и доразвити в пилотен проект на Асоциацията за Културен Туризъм – Културните коридори на Югоизточна Европа – Heritage: ESPRIT.³

³ - осъществен 2007-2008 с подкрепата на Правителството на Люксембург, Европейския институт за културни маршрути - Люксембург и Министерство на Културата на България. Представен за пръв път на Регионалната среща в Опатия от президента на България Георги Първанов.

Признание за ролята на България в опазване на КН е установяване на седалището на Международния научен комитет за народна архитектура в Пловдив през 1975г.

ВСУ „Любен Каравелов“ – София е първото висше учебно заведение въвело обучение по опазване на АН в надстроечна магистърска програма, като подготвя реставратори - архитекти, инженери-конструктори, урбанисти, ландшафтни архитекти.

ГЛАВА 2

СЪЩНОСТ НА ТЕРИТОРИАЛНАТА ЗАЩИТА НА КИН ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX ВЕК И НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК

2.1. НОРМАТИВНА БАЗА

2.1.1. Международноправни документи и органи по отношение териториалната защита

Представен е преглед по проблематиката на международно изведените документи на ЮНЕСКО, Съвета на Европа, ИКОМОС, ИКРОМ, ИКОМ, ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ.

2.1.2. Български национални нормативни документи в опазване на КИН – юридическо регламентиране на териториалната защита

2.1.2.1. Териториалната защита на КИН след 1944г. до 1969г.

С Постановления на МС и на МАБ, Решения на ДКСА за редица обявени като архитектурно-археологически и исторически резервати за първи път е определена индивидуалната им цялостна териториално-устройствена защита. Описани са зони под специален режим за преход, макар още да не се наричат охранителни.

- С обявените архитектурни, археологически и исторически резервати българската наука за опазване на НКН още в този период поставя устройственото планиране и урбанистичните структури като ценност преди международните документи.
- Въпреки липсата на правна рамка със закон, дейността „опазване на българското АН“ спазва нивото на международната методология за териториална защита.
- Променените термини за защитени обекти - паметник на културата и историческо място са синхронни с Атинската харта и международното законодателство.

2.1.2.2. Териториална защита и правна рамка със Закона за паметниците на културата и музеите – ЗПКМ в периода 1969–1990г.

♦ **ЗПКМ** е приет с Правилник за приложението му с описани процедури за териториална защита на НКН, осъществявана от основен орган НИПК. Продължава практиката от предния период за регламентиране на индивидуална териториална защита с Постановления за нови резервати. Издадени са съвместни **Наредби на КИК /КК и МСА/ КАБ** за защита в архитектурно - историческите резервати, доразвиващи старите постановления в зависимост от проучвания и нови данни. Наредбите извеждат граници и охранителни зони, строителни традиции, специфични характеристики, режими за опазване и НИПК като прилагащ защитата орган.

Фиг. 1. Структура на НИПК

2.1.2.3. Териториална защита в режим на преход в институционалната рамка на дейността по опазване на НКН (1990 - 2009г.)

- ♦ ЗПКМ е оставен да действа с периодични частични изменения в този период.
- ♦ Нов Правилник на НИПК с редуцирани компетенции за териториална защита.

2.1.2.4. Териториалноустройствената защита след 2009г.

В ЗКН е регламентирана задължителна териториалноустройствена защита и нов методологически подход с **План за опазване и управление**.

2.2. ТИПОЛОГИЯ НА ВИДОВЕТЕ ТЕРИТОРИАЛНА ЗАЩИТА

Териториалната защита е физическата защита на обектите на НКН чрез всички мерки и дейности, които целят опазването на автентичността и интегритета на материалната субстанция на АН, както и социализацията и експонирането му.

Териториалноустройствената защита включва мерките и дейностите за физическа защита на АН, интегрирането им в устройствени планове и политики, включително ПОУ и активното участие на всички заинтересовани лица в управлението му.

- Терминът отразява последните насоки изведени в международните документи за опазване на историческия културен ландшафт (симбиоза от традиции, наследство и специфична природна среда), освен с физически и с устройствени мерки и управление на промените.

Няколко са определенията за територии с АН, които са сродни, но с някои отлики:

- **Защитените територии** за опазване на НКН и ПН по реда на ЗКН и ЗЗТ.
- **Териториите с особена териториалноустройствена защита** са със специален режим на устройство и контрол по ЗУТ, визирани като устройствена защита.
- **Територии с режим на превантивна устройствена защита** – в тях се определя специален устройствен режим по ЗУТ, без да са обявени за защитени територии.

2.2.1. Видове обекти на НКН

Видовата характеристика на обектите на НКН по ЗКН обхваща архитектурни,

археологически и исторически обекти, урбанистически структури, на градинско-парковото изкуство, етнографски, промишлени. Видът очертава спецификата през всеки исторически период по отношение на традиционни концепции, оригинални материали и строителни техники и технологии на създаване на архитектурните обекти, както и по функции.

Дефинирани са нови интегрални видове НКЦ: *културни маршрути; културни коридори; културен ландшафт*.

Според Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство защитените обекти са: *Паметник, Ансамбъл, Забележително място*.

Забележителното място е обогатено като вид с нови защитени обекти:

- **Историческа област / град** (от препоръката от 1976 г.)
- **Историческа градска зона** (от Вашингтонската харта на ICOMOS)
- **Градско наследство** (от доклада на ЕС за научни изследвания № 16 (2004),
- **Исторически градски (културен) пейзаж** - опазване на градовете

2.2.2. Вид териториална защита според вида на обекта на НКН

Културната стойност и вид на обектите на АН са индикатор за допустимата степен на намеса, за задължителните дейности за физическата и устройствената им защита. За обектите с **най-висока категория всички видове териториалноустройствена защита са задължителни**.

Фиг. 3. Схема за взаимовръзка между стойност и цена на защитата на НКЦ(авт)

Цената за опазването на обект на НКН е право пропорционално свързана с вида и мерките за териториалноустройствената му защита, като са взаимовръзани

ОЦЕНКА - ЦЕННОСТ/ СТОЙНОСТ – ЦЕНА

Научна класификация като **научна защита** е задължителна за всички обекти на АН. Мерки за обществен достъп до обекти на АН, както и дейности, способстващи социализация и популяризиране са **социална защита**.

Техническата и технологична защита включва всички мерки и инструменти за физическа защита на обектите на НКН, знания за документиране, проекти за намеси

- устройствени, КРР, СМР, благоустройствени, биологични, климатоложки и други мониторингови дейности за изследване, трайно съхраняване и поддръжка.

ТАБЛИЦА ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ И ИЗИСКАЩИ СЕ МЕРКИ ЗА ТЕРИТОРИАЛНА ЗАЩИТА, СЪОБРАЗНО ВИДОВАТА ХАРАКТЕРИСТИКА НА НКЦ

Мерки ТЕРИТОРИАЛНА ЗАЩИТА	РЕЖИМ НА ОПАЗВАНЕ НА ОБЕКТА	ПРОЕКТИРАНЕ НА				АДМИНИСТРАТИВНИ		МОНИТОРИНГ				ИЗПЪЛНЕНИЕ НА КРР	КОНТРОЛ ОТКАЗОВИ РЕШ	ФИНАНСИРАНЕ
		УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ СЪС СПН	УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ, КОИТО ОПРЕДЯЛЯТ СТЕПЕНА НА ОПАЗВАНЕ	ИНВЕСТИЦИОННИ ПРОЕКТИ ПРОЕКТИРАНЕ	СЪГЛАСУВАНЕ	ОДОБРЯВАНЕ	НАЧЕРТАВАНЕ НА ОБЕКТА	СТРОИТЕЛСТВО НА ОБЕКТА	ПОДДРЪЖКА НА ОБЕКТА	ЗА ОПАЗВАНЕ НА ОБЕКТА	ЗА ОПАЗВАНЕ НА ОБЕКТА			
ЗАЩИТЕНИ ТЕРИТОРИИ ВИДОВЕ ОБЕКТИ														
КУЛТУРНИ ПМ/НКЦ	+	+	+	Фискална регистрация	+	-	+	+	+	+	+	+	+	От обществени фондове
АРХЕОЛОГ. РЕЗЕРВАТИ	+	+	+	КРР, актуални сocio-екологични,	+	-	+	+	+	+	+	+	+	От обществени фондове
ИСТОРИЧЕСКИ СЕЛЕНА	+	+	+	За всички КРР	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От обществени фондове
КОМПЛЕКСИ	+	+	+	За всички	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От обществени фондове
УРБАНИСТИЧНИ	+	+	+	инфраструктура	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От обществени фондове
КУЛТУРНИ ЛАНДШАФТ	+	+	+	Оценяване, бюджетно-финансово планиране, благоустройство	+	+	+	+	+	+	+	+	+	Обществени фондове, бюджет
ПАРКОВЕ И ГРАДИНСКО ИЗКУСТВО	+	+	+	Оценяване, бюджетно-финансово планиране, благоустройство	+	+	+	+	+	+	+	+	+	Обществени фондове
КУЛТУРНИ ПЪТЕВИ	+	-	+	Инфраструктура	+	+	+	+	+	+	+	+	+	Общ. и частни фондове
КУЛТУРНИ КОМПЛЕКСИ	+	-	+	инфраструктура	+	+	+	+	+	+	+	+	+	Общ. фондове
ЕДИНИЧНИ	+	+	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПМ/НКЦ	+	-	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От бюджет
АРХИТЕКТУРНО- СТРОИТЕЛНИ ПМ/НКЦ	+	-	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика
ХУДОЖЕСТВЕННИ ПМ/НКЦ	+	-	+	КРР, всички сocio-екологични	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика
ПРОМИШЛЕНИ И ЕКОЛОГИЧЕСКИ	+	-	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика
КАТЕГОРИИ:														
• с общо значение	+	+	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От бюджета и обществени
• национално значение	+	+	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От бюджета
• местно значение	+	+	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика
• национално значение	+	-	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика
• за сведения	-	-	+	Всички класове	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика
БУФЕРНИ ЗОНИ ОХРАНАТЕЛНИ	+	+	+	инфраструктура	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика община
ЧУВСТВИТЕЛНИ ЗОНИ	+	+	+	Инфраструктура, благоустройство	+	+	+	+	+	+	+	+	+	От собственика, община

Фиг. 2. Схема с териториалната защита, съобразно видовете обекти на НКН (авторска)

Представяват **професионалната защита** на всички обекти на АН. **Икономическо** измерение на АН е основа за развитие на културния познавателен туризъм и различни икономически дейности. **Териториалноустройствена защита е:**

Режимът за опазване - задължителен за всички оценени обекти на НКН.

Устройствени планове със специфични правила и нормативи (СПН) към тях за урбанистични ПК/НКЦ за запазване на специфични характеристики, обемно-пространствено, архитектурно и стилово изграждане на традиционната им среда, които не подлежат на защита с регулярните устройствени показатели.

Проектиране, съгласуване и одобряване на устройствените планове за всички защитени територии на единични и групови ПК/НКЦ при устройствени намерения. Задължително е обследване със силуетни планове (РУП) за съвместяване на новопредложено застрояване с НКЦ. Одобряването им е прерогатив на местните

администрации, след задължително съгласуване по законовите процедури.

Проектиране, съгласуване и одобряване на документации (инвестиционни инициативи и проекти за намеси). От видовото определение и режима за опазване, намесата е предпоставена – консервация, преустройство, адаптация. Напластявания от различни периоди се разграничават въз основа на научно проучване с хипотетична реставрация за изясняване развитието на обект с изгубени части.

Проектите за КРР са задължителни за всички обекти на НКН. За всяка намеса в обект на НКН се одобрява инвестиционен проект от местна администрация, след съгласуване от оторизираната институция по опазване на НКН.

Изпълнение на проекти за КРР и намеси за адаптиране на ПК/НКЦ са стриктно изпълнени архитектурно-строителни работи на високо професионално ниво.

Контролът по прилагане и изпълнение на всички проекти е териториална защита за всички видове НПК/НКЦ. Контролът е действен, когато е превантивен.

Финансиране на мерки за териториална защита се осигурява за всички обекти на НКН за непрекъсната поддръжка. Териториалната защита на обектите с категория „световно и национално значение“ трябва да се финансира от държавния бюджет.

Мониторингът представлява дейността професионално наблюдение:

- на влиянието от технологичните, физико-химичните, биологичните явления върху състоянието на обектите на НКН по показатели;
- на състоянието на обектите на НКН: чрез научно проучване, чрез документиране, за предвиждане на промените и намесите;
- за измерване на интегрираната консервация на обект на НКН в устройството на територията и процесите на икономическо развитие;
- на рисковете за съхраняване на автентичността и цялостта на ПК/НКЦ;
- на достъпа, поддръжката, сигурността и управлението на обект на НКН.

Наблюдение се осъществява върху всички обекти на НКН. **За обекти със световно и национално значение постоянният мониторинг е задължителен.**

Интегралният подход за териториална защита започва с **план за опазване**. Интегриран **План за опазване и управление (ПОУ)** е симбиоза от международните инструменти План за опазване (1982г.) и План за управление (2007г.).

2.3. СЕЛЕКТИРАНЕ НА ЕМБЛЕМАТИЧНИ ПРИМЕРИ

2.3.1. Граници на Римската империя – Адрианов вал и Антонинов вал във Великобритания и Горногерманският и на Реция вал в Германия

Останките от Римските лимеси се състоят от:

А/ стената на Адриан; **Б/** Горно-германския и Рецийски лимес; **В/** стената „Антонин“

2.3.1.1. ПЛАН ЗА УПРАВЛЕНИЕ на стената на Адриан – граница на Римската империя⁴

Всеки 5-годишен период на ПУ се анализира и се набелязват задачите за следващия. След дефиниране на задачите, се изготвя **план за действие**, обвързан с финансиране. **Финансирането** се осигурява от националната система на Великобритания.

Фиг. 4. Схема на модела за управление на стената на Адриан, предложение в ПУ

От анализ на съществуващото състояние, на развитието на градоустройството в териториалния обхват, извършени намеси, след оценка са изведени цели и проблеми. Във втората част на ПУ са описани предвижданията за защита, за икономическо развитие, интердисциплинарните екипи, инструментите. Взаимоотношенията между заинтересованите страни са описани в диаграми със срокове и последователност. В схема е представена предварителна проектна стойност на предвидените бъдещи намеси. Предложени са начини на финансиране.

- Отговорностите за опазване на световния паметник в Англия са споделени от всички власти и нива, за осигуряване на финансиране, поддръжка, експлоатация, управление, координация, мониторинг и контрол в Съвет за партньорство.
- Законодателството обвързва данъчната система с мерки за чиста околна среда.

2.3.1.2. ПЛАН ЗА УПРАВЛЕНИЕ на границата на Римската империя в Германия.

Първият ПУ (2005–2010г.) определя целите за опазване на WHS с туристическо представяне. Вторият ПУ (2010–2015) се развива на база анализ на състоянието, неизпълнени задачи и цели от първоначалния ПУ. В третия ПУ(2015–2020) лимесите на федералните държави са координирани в управление и развитие чрез Германската комисия за лимесите и споделена отговорност с **Фондация на лимесите**.

⁴ - ПУ на стената на Адриан – граница на Римската империя; <http://whc.unesco.org/en/list/430>

2.3.1.3. ПЛАН ЗА УПРАВЛЕНИЕ на Антониновия вал в Шотландия

ПУ обхваща периоди от по пет години от 2007г. В **буферната зона** като ландшафт за защита на визуалното възприятие, са изведени изисквания за използване на земята.

В ПУ са включени стратегически, политически и насочващи документи като:

- Допълнително **ръководство за планиране**, прието от всички местни власти.
- **План за тълкуване** - стратегия с проекти за физически и интелектуален достъп.

Дирекция по консервация отразява в ПУ стратегически и местни планове за развитие

2.3.2. Неолитен паметник в Оркни (Шотландия)

Забележителното място на Световното КН „Сърцето на неолита Оркни“ – 4 неолитни обекта в Шотландия е съвместено с Природен Резерват Бродгар на световното ПН. **Буферна и чувствителна зона** (регламентирана с ПУ), очертават области за недопускане на неблагоприятни намеси. Индивидуалните ПУ на КН и ПН са събрани в общ петгодишен план за съвместяване на културни и природни ценности като Исторически пейзаж; предоставяне на достъп до тях; решаване на проблемите от климатичните условия, устойчивост и управление на екосистемите; с предложени мерки за защита. **Мониторингът** се отчита на всеки шест години пред ЮНЕСКО.

Фиг. 5. План на о-в Оркни, обект “Сърцето на неолита Оркни” и буферната му (червено) и чувствителната зона (синьо) *The World Heritage Site, the Buffer Zone, and the Sensitive Area*

Прилага се правилник с изисквания за опазване на OUV и политики за териториално устройствено планиране с допустими дейности.

- ПУ гарантира устойчиво управление на световното място, с балансиране на мерки за териториална защита и опазване на биологичното разнообразие, решаване на социални и икономически проблеми.

2.3.3. БОЯНСКА ЦЪРКВА

Архитектурната и художествена реставрация и стабилизация на Боянската църква връща най-близкия ѝ до оригинала архитектурен вид и от 2006г. тя действа като

музей към НИМ. Докладът - първа част на ПОУ е структуриран в две части:

I. ОПИСАНИЕ И ЗНАЧИМОСТ НА ЕНКЦ

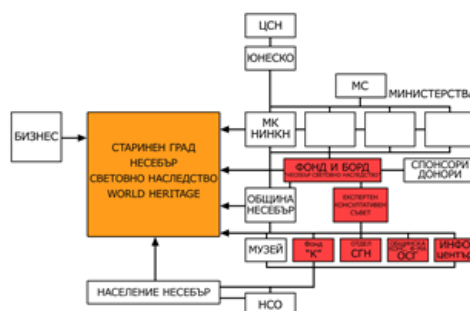
II. АНАЛИЗ, ОЦЕНКА, ИЗВОДИ И НАСОКИ

С Доклада са поставени задачите за втората част на **ПОУ**: целите на управление; краткосрочни, средносрочни и дългосрочни планове и проекти с оперативни действия, отговорници, източници на финансиране, интегрирана консервация, мерки към заинтересовани страни; генерален консервационен план; усъвършенстване режима за опазване; информационна база за КН, непрекъснат мониторинг и контрол.

2.3.4. СТАРИННИЯТ ГРАД НЕСЕБЪР

ПОУ на Старинния град Несебър е с период на действие от 20 години (2012-2032) и регистрира настъпили негативни резултати от незаконни намеси и загуба на характерни силуети, мащаб и атмосфера. ПОУ включва стратегия, петгодишни и едногодишни работни програми, обсъден, съгласуван по ЗКН, но не е приет от МС.

- ПОУ осигурява високи стандарти с планирани действия за устойчиво развитие, определяне на отговорности и механизми за натрупване на финансови ресурси.

Фиг. 6. Органограма – предложение на ПОУ Старинен Несебър за управление

- ПОУ предлага система за мониторинг, контролни и управляващи органи с Национален Фонд и борд, с участие на заинтересованите страни.
- Реализираното незаконно строителство в Несебър доказва, че от съществено значение е контролът и регламентиране на съотношенията между ново и старо застрояване със силуетни проучвания за опазване на характерни визуални изгледи.

2.3.5. ГРАД ВАЙМАР – „Класически Ваймар“

ПУ на „Класически Ваймар“ е със срок на действие 12 години от 2013 - 2025. ПУ извежда основни, гранични и буферни зони с коридори за наблюдение, които са средство за защита чрез силуетно изследване на обемно-пространствените параметри на ПК, план за използване на земята и план за развитие на общината.

Мерките в ПУ са интегрирани в политики за градоустройствено планиране, с надзор, финансов ресурс, планове и програми за защита от **Фондация** за прилагане на ПУ.

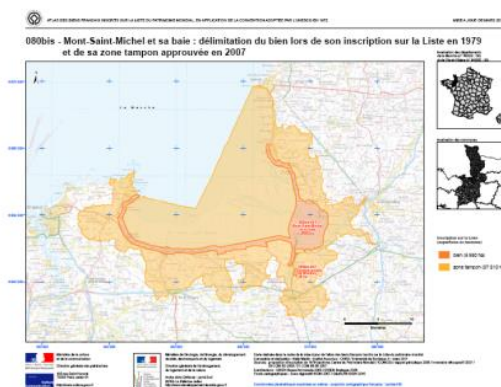

Фиг. 7. Модел на структура и взаимовръзки във Фондация „Класически Ваймар“ (моя визия)

2.3.6. МОН СЕН МИШЕЛ

Остров „Мон Сен Мишел и неговият Залив“ е вписан в Списъка на световното наследство през 1979г. Заливът е оценен като световно ПН – **биорезерват**.

През 2013г. в проект за ПУ на „Мон-Сен-Мишел и неговия залив“ (Доклад първа част на ПУ) е предложено защитената територия да се раздели на три географски кръга, частично припокриващи се с класификацията на паметниците:

Фиг. 8. Зониране в ПУ съгласно ценностите на Мон Сен Мишел – Островът, неговият залив и крайбрежието

1. Абатството, укрепленията и островът, оформят първия кръг.
 2. Вторият кръг е **Мястото** с инфраструктурни съоръжения с достъп до острова.
 3. Третият кръг включва **залива**: природно наследство, зона на ландшафта 2012г.
- За тези кръгове са въведени различни системи за защита, отговорност, управление. В проекта за ПУ стратегията е взаимовръзка на туризма (икономически цели) с териториалната защита на наследството и околната среда (консервационни цели).
- Създаване на **национална публична институция за управление** в обществен интерес - администрация, свободна от местните и регионалните власти.
 - Управление на специфичната защита на абатството е предложено на CMN.

- Докладът (ПУ) изтъква проблеми с дублиране на процедури, законови противоречия и създаване на общ Съвет за управление и туризъм на КН и ПН.

2.3.7. СТАРИЯТ И НОВИЯТ ГРАД НА ЕДИНБУРГ

Основна цел на ПУ на Стария и Нов град Единбург е териториалната защита и туристическото развитие през 21 век, подлежащи на непрекъснато наблюдение. **Фондация „Лотария за наследство“** набира средства за опазване на Мястото на световното КН. 80% от набраните средства се отпускат безвъзмездно за част от КРР,

Фиг. 9. План на Единбург - границата на световния паметник с консервационни зони

извършвани по Програма за финансиране. Срокът на действие на ПУ е петгодишен. Изведен е **Инструментариум за мониторинг** на състоянието на опазване като част от цикъла на управление на световното наследство с годишен мониторингов доклад. Целите на ПУ се постигат чрез редица заинтересовани страни и организации, координирани чрез **план за действие** - инструмент за стратегическа координация.

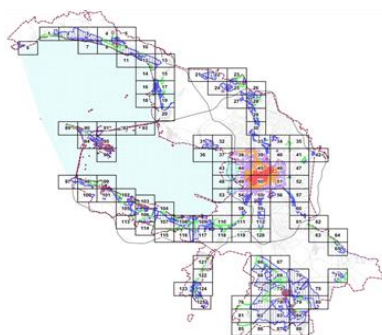
2.3.8. „ИСТОРИЧЕСКИЯТ ЦЕНТЪР НА САНКТ ПЕТЕРБУРГ И СВЪРЗАНИТЕ С НЕГО ПАМЕТНИЦИ НА КУЛТУРАТА“

Санкт Петербург, състоящ се от историческото ядро на града, грандиозни парадни резиденции, фортификационна система, ферми, вили, селища, обединени от радиални пътища, е запазил своята цялост и интегритет.

С **Генерален план** (2005, 2013) е приета Мониторингова система за състоянието на ПК и на околната им среда. Подготвен ПУ на световния паметник юридически извежда изисквания като забрана на ново строителство; забрана за промяна на историческата градоустройствена структура на улиците и силуета на кварталите; ограничения за реконструкция на ПК; новото строителство е като средство за **градоустройствена реставрация** на цялостта на даден ансамбъл.

- Макар ПУ на Санкт Петербург да не е приет, непрекъснатата му поддръжка и комплексно опазване са допринесли за запазване на ОУВ, повишаване на ценността.
- Учредяване на **независима** контролна институция за спазване режима на опазване.
- Приоритет са инспекциите с оценка за предотвратяване на рисковете - превенция +

висок професионален статут на инспектора. Въведени са **периодични писмени доклади** от отговорен инспектор пред Институцията за контрол или разширен съвет.

Фиг. 10. Схема на защитените територии на културното наследство на Санкт Петербург - охранныте зони по закон

2.4. Систематизация, постигнати резултати, положителни страни, пропуски и предложения. *Изведени в Таблица на Фиг. 11 (стр. 46)*

- Световното забележително място „Границите на Римската империя“ е Европейски културен маршрут. Всяка държава е разработила ПУ, за идентифициране, защита, опазване и устойчиво използване на ресурса за културен туризъм. Плановите, координирани международно, осигуряват единно тълкуване и представяне.
- Световният паметник „Границите на Римската империя“ чрез предвидените с ПУ интегрални дейности е превърнат в „**споделено културно пространство**“ за познание, образование, развлечение, туризъм и формиране на общества.
- С ПУ е реализиран непрекъснат процес на териториална защита с главна цел интегрирана консервация и представяне пред обществото на ОУВ, с поредица от ПУ. Осъществява се приемственост и непрекъснатост с актуализиране на задачите за всеки следващ период, съобразно изводите от мониторинговите доклади.
- 5-годишният срок на ПУ дава по-добра възможност за отчетност и оперативност, анализ на състоянието, преразглеждане, непрекъснатост и актуализация на Плана.
- В ПУ на ПК на Световното наследство със специфична околна природна среда, като **исторически културен пейзаж**, са определени мерки и за неговата защита.
- Определяне на **буферна /охранителна зона с регламент** е за опазване на обемно-пространствените параметри и характеристики на всяко забележително място.
- Определената „**небесна линия**“ като **буферна зона** в Единбург и Санкт Петербург спира нарастването на вертикалното застрояване в ансамблите.
- Определяне на **визуални оси, силуети и панорами** за защита като **режим на опазване**, способства за отлагането им с процедури във всички устройствени планове, за съобразяване на урбанистичните предвиждания с тяхното опазване.

Определяне на „пейзажна зона на влияние“ (като в околностите на Оркни, Ваймар и Мон Сен Мишел) е добър регламент за опазване на културен пейзаж.

- **Охранителна (буферна) зона** на групов паметник във Франция, регламентирана с периметър от 500 м от границите му, с изисквания в устройствен правилник, е административна мярка за превантивен **режим за опазване**. Нормиране априори на охранителна зона на групови НКЦ е удачно да се приложи за деклариран ГНКЦ.

- Добре изградената и функционираща **система за мониторинг и контрол** (Оркни, Ваймар, Единбург, Санкт Петербург) способства за непрекъснато наблюдение.

- Практика в почти всички държави по конвенцията е създаване на национална обществена независима организация за цялостно опазване с публични средства.

- Чрез **Фондация за управление на лимесите** в Германия, натоварена с научни изследвания, оперативна отговорност и финансиране на дейностите за защита и управление, е осъществено единно ръководство на световното забележително място. Отлична практика за управление е **Фондацията на „Класически Ваймар“**. Тази форма е високо професионална, демократична и прозрачна с набиране средства за финансиране, научни изследвания, териториална защита, мониторинг на НКН.

- Добра практика е **лицензирането на професионална компетентност** в областта на опазването на НКН в Германия чрез полагане на изпити от кандидата.

- Шотландският и английският пример, с данъчно кредитиране от отчисления от сметища за финансиране на проекти за териториална защита, е добра практика.

Във Франция системата с данъчни облекчения, разсрочване и **финансови облекчения**, е добър начин за подпомагане от държавата. С 40% финансиране на необходимите КРР за всеки паметник е стимул за защита. Мерки за неподдържани ПК с експроприацията им е превантивна норма против унищожение.

- Създадената с ПУ организация за обект на световното КН с интердисциплинарен професионален екип на място осигурява ежедневния надзор за опазването му, представя познанието за културния туризъм. Това доказва, че **ПУ допринася за децентрализацията както на дейността опазване, така и на компетенциите**.

- Опазването на Санкт Петербург се дължи и на изградената система за **мониторинг контрол и превенция** от високо квалифицирани професионалисти.

2.5. Обобщени изводи, които да послужат за изграждане на методология

- ПУ обхваща материалния ресурс, човешкия ресурс, духовния ресурс, времевия ресурс, финансовия ресурс и нивото на тяхната организация.

Всеки ПУ формулира **основни и оперативни цели и задачи** за постигане на целите:

- За опазване на устройствения контекст е необходимо определяне на охранителна зона с регламент – предписания със задължителни изисквания за защита на визуални оси, силуети и панорами, мащаб, регламентиране на „пейзажна зона на влияние“.
- **Наблюдение** на състоянието на обектите и околната среда се осъществява във всички етапи на планирането, проектирането и изпълнението и се отбелязва в документация. За проследяване на процесите в състоянието им, да се извършва **сравнителен анализ** на данните, за подходящи устройствени и инвестиционни решения. Минимално необходими методи за установяване на състоянието, са **полеви изследвания, документиране и експертна оценка. Научни архитектурни, археологически, инженерни и технологически проучвания** определят характеристиките на протичащите процеси в обектите на НКН.
- **Финансирането** е важен компонент за реализиране на ПУ и за териториална защита на НКН. За генериране на средства за защита да се създаде национален фонд.
- **Професионален интердисциплинарен екип** е отговорен за реализиране на дейностите в ПУ, а Фондация за ПУ е удачна форма за опазване и управление на КН.

ГЛАВА 3

АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА ТЕРИТОРИАЛНО-УСТРОЙСТВЕНАТА ЗАЩИТА НА КИН ОТ КРАЯ НА XX ВЕК ДО ДНЕС

3.1. ОБЩА КАРТИНА

3.1.1. Международна методология

- За опазване на националните исторически и природни забележителности е необходимо интегрирането им в социалния и икономическия живот за постигане на континуитет, хармонична приемственост с цивилизации, съществували на едно място през различните исторически епохи.
- Опазване на автентиката на АН със строителни и художествени традиционни материали, технологии и занаяти, също чрез градското и регионалното планиране с предвиждане на буферни (охранителни) зони около защитените територии.
- Да се предвиждат мерки за удачно функционално приобщаване на АН в съвременната градоустройствена среда, без загуба на традиционните ѝ качества.

Плановете за опазване включват основна информация, която ръководи дълго сročните предвиждания. Особено значение за опазването на КН имат принципите:

- за равно достойнство и уважение на всички култури;
- за взаимно допълване на икономическите и културните аспекти на развитието;
- за устойчиво развитие;
- за равен достъп;

- **взаимовръзката между материални и нематериални стойности на културата.**
- **принципа за прозрачност при вземане на решения, стратегии и проекти.**
- **непрекъснато постоянно наблюдение/ мониторинг за поддръжка на OUV на ПК.**
- **необходимост от изготвяне на оценки за въздействието на всички разработки и инвестиционни проекти върху OUV на обектите на световното наследство.**
- **Въвеждането на нова мярка за териториална защита с План за управление цели преосмисляне на значението на АН с включване и на местното общество в защитата.**
- **Интегрираната консервация като термин включва „опазването“ на всички следи, съхраняване на всички елементи на културния и природен ресурс на дадено място в тяхното взаимодействие и свързаните с него нематериални стойности и интегрирането им в устойчиво устройство на територията, включително участие с отговорност на местните власти и на гражданите.**

3.1.2. Състояние на териториалната защита в България

3.1.2.1. По отношение на Режима за опазване

- Голяма част от обектите на НКН са с непълен режим на опазване и досега.
- В юридическата защита е залегнал принципът за определяне на важни **визуални перспективи**, които формират охранителна зона. На практика няма нито един защитен обект на НКН с изведени визуални перспективи за задължителна защита.

3.1.2.2. По отношение на Устройствените планове със СПН

Съгласно ЗКПМ и ЗКН е задължително териториалният обхват на НКЦ да се отразява в кадастралните и устройствените планове. На практика охранителна зона на единични НКЦ (по чл. 79 ЗКН) не е нанасяна в плановете, както и СПН.

3.1.2.3. По отношение проектирането, съгласуването и одобряването на устройствените планове

Не се нанасят в кадастъра всички деклариращи ПК (задължително по Наредба №5), което води до загуба на защитени обекти при несъобразяване на предвижданията на устройствен план с опазването им. Не се прилага задължителното обследване с ЧКЗСП/ РУП за намеса в ПК/НКЦ. Пример за това е Старинен Несебър.

След 2011г. с изменение на ЗКН се въвежда двустепенна съгласувателна процедура, в която НИНКН дава становище, а съгласувателното писмо се извежда от МК, подписано от министъра, след разглеждане от СЕСОНКЦ в двумесечен срок.

Със ЗИД на ЗКН в чл. 17, ал.1, т.1, ал.3, ал.4 и ал.5 през 2016г. съгласувателната процедура става тристепенна, с увеличен срок за произнасяне 4 месеца, като за НКЦ с категория „местно значение“ и по-ниска се предоставят права на местно ниво на

тричленки от архитекти, вписани в публичния регистър на МК, без експертен опит.

3.1.2.4. По отношение проектиране, съгласуване и одобряване на документации (инвестиционни инициативи и проекти за намеси)

От 1992 до 2011г. проектиране на инвестиционни намеси по обекти на НКН могат да извършват всички специалисти на свободна практика с пълна проектантска право способност, без оглед на знанията и опита им в областта на „опазване на НКН“.

Със ЗКН и Наредба Н-3 от 2011 на МК за публичния регистър на оправомощените да извършват КРР, в това число и проектиране, са изведени минимални изисквания за компетентност в професионалната сфера „опазване НКН“.

Съгласуването на инвестиционните документации за защитени територии до 2009г. е по процедурата на ЗПКМ, след 2009 по процедурата на ЗКН.

След 2011г. съгласуването се осъществява с двустепенно произнасяне от НИНКН и МК. След 2016г. съгласуването на проекти за НКЦ, с категория „местно значение“ и по-ниска се извършва от назначена от кмета в общинската администрация (на определените икономически райони по ЗРР) тричленка от архитекти с удостоверение на МК по чл. 165 ЗКН. Съгласуването е само за част „Архитектура“. Одобряването след 1992г. за намеса в ПК е от главния архитект в община по ЗТСУ./ЗУТ от 2001г.

3.1.2.5. По отношение изпълнението на проекти за КРР и намеси по обектите на НКН с извършване на дейности за защита

КРР по ПК до 1992г. се извършват единствено от дирекция „Изпълнение“ в НИПК.

След 1992г. изпълнението на КРР се възлага на строителни фирми, без да се изисква от тях специфична квалификация при прилагане на тази териториална защита.

След 2011г. в чл. 165 ЗКН се регламентира дейностите по консервация, реставрация и адаптация на НКЦ, както и строителен надзор, да се осъществяват от лица, (или под непосредственото им ръководство), вписани в публичния регистър на МК.

3.1.2.6. По отношение контрола по прилагане и изпълнение на всички проекти и опазването на НКН

При действието на ЗПКМ контролът по прилагане на проектите за намеса върху КИН се постига с ежемесечно методическо ръководство на обектите от проектантите. Контрол върху цялостната дейност за защита се осъществява от отдел Инспекторат в НИПК и от отдел „Контрол по ПК“ в МК и от Д„КИН“. На специалистите на НИПК са вменени задължения като отговорници на цели селища, ежемесечно да следят спазването на инвестиционните проекти и изпълнението на предвидените КРР и нерегламентирани намеси по обекти на НКН. За нарушенията на териториалната защита се издават актове и наказателни постановления,

подписвани от председателя на КК или ОНС /министъра на културата по-късно.

В преходния период след 1990г. до 2009г. контролът не се осъществява, защото има недофинансиране на контролния орган - Инспектората на НИПК.

Със ЗКН се създава в МК – Главна дирекция „Инспекторат за опазване на културното наследство“ (ГД „ИОКН“) с инспектори, общи за всички движими и недвижими КЦ, които изготвят също и съгласувателни становища с подпис на министъра.

3.1.2.7. Мониторинг

В периода 1969 – 1990г. селищата и районите са с назначени отговорници от НИПК, с вменен периодичен мониторинг. Мониторингът се осъществява задължително при регулярни обхождания, при проучвания за статут, изготвяне на устройствени и инвестиционни проекти. Научен подход като мониторингови документи са ДПК за обекти на НКН. До 2009г. мониторинг извършва и Инспекторатът на НИПК, т.е.

- **дейностите контрол и мониторинг са съвместени.**

При действието на ЗКН няма орган, натоварен с непрекъснато наблюдение върху обектите на НКН. Заложеният механизъм в чл. 71 до чл. 77 ЗКН за инцидентно наблюдение върху обект в риск е отговорност основно на собствениците.

- **В ЗКН не е предвидена система за периодичен непрекъснат мониторинг по обектите на НКН, не са определени преки отговорници за неговото извършване.**

3.1.2.8. Финансиране

До 1990г. териториалната защита на НКН се финансира чрез бюджета на държавата по планови разчети за всички дейности от проучването, присъждане на статут, проектиране и изпълнение на всички КРР, експониране и социализиране на НПК.

- През 80-те години на XX век със законова норма се отпускат нисколихвени, дълго сročни заеми срещу ипотека за проекти и КРР по НПК – частна собственост.
- В преходния период териториалната защита на НКН е системно недофинансирана. След 2009г. държавно финансиране се отпуска само за някои обекти с категория „световно и национално значение“, които са държавна или общинска собственост. За НКЦ частна собственост от „местно значение“ и по-ниска категория отговорност за финансиране на защитата е вменена изцяло на собствениците.

Финансиране по Европейски проекти е за туристически дейности и атракции.

3.1.2.9. Планове за опазване

Териториална защита като план за опазване в България не е застъпен до 2009г. Директивният план-концепция (ДПК) за единични и групови ПК категория „национално значение“ се родяет с **плановите за консервация** като устройствена

концепция за защита и социализиране в България. Осъществяват връзка между опазването и устройствената дейност, успешно въздействат на практически урбанистични решения в големите градове.

Част КИН в ОУП - София, 2007-2009г., може да се приеме за Консервационен план.

3.1.2.10. Планове за опазване и управление

ПОУ съгласно ЗКН е задължителна териториалн-устройствена защита за:

- **Недвижимите културни ценности, включени в Индикативната листа на културното и природно наследство на Република България - 13 на брой.**

- **Археологическите резервати, които са 33 на брой.**

- **Груповите недвижими културни ценности с национално значение, в т.ч. Историческите селища - 13 на брой, 139 групови НКЦ – комплекси, манастири и археологически обекти, в повечето случаи „исторически културен пейзаж“.**

- **Единичните недвижими културни ценности с национално значение и в случаите, когато се предоставят на концесия.**

- **Вписаните паметници в Листата на Световното културно и природно наследство преди 2007г, които в България са 7 на брой.**

До сега са разработени ПОУ за „Старинен Несебър“ през 2012г. и Доклади (2013) за състоянието на световните паметници „Казанлъшка гробница“ и „Боянска църква“, както и ПОУ за Старинната част на Созопол, но той не е съгласуван и одобрен.

3.2. Действащи фактори

- **индивидуалната културна и историческа стойност и значимост на ПК/НКЦ;**
- **състоянието на запазена автентичност и цялост на обекта на НКН;**
- **изградената антропогенна среда на обекта на АН и взаимовръзките в нея;**
- **изградената система за управление на опазване с професионален потенциал за вземане на решения за защита на АН, с осигурено финансиране и контрол;**
- **характерната природна среда на обекта на АН и взаимовръзките между тях;**
- **характерните природни явления и климат на мястото;**
- **запазени архивни документации и документи, сведения и исторически факти за обекта на НКН и средата му, в т.ч. публикации;**
- **определяне на бъдеща социализация – икономически аспекти, реклама, ползи;**
- **отношението на обществото като политики за опазване на културния ресурс;**
- **наличните финансови средства;**
- **интердисциплинарен екип от професионалисти с висок морал и знания;**
- **непрекъсната поддръжка с интердисциплинарен мониторинг и отговорност;**

- ниво на адекватност при определяне и прилагане на юридическата защита.
- Опазване на оригинала при всяка намеса, която да бъде обратима.
- Професионализъмът и моралът на интердисциплинарния екип при прилагане на териториалноустройствената защита на АН е от съществено значение.
- Достъпът до култура е прогласено гражданско право на всеки човек.
- Популяризирането на АН – чрез културни политики - списания, филми, книги.

3.3. Проблемни ситуации

В периода 1970 – 1990г. опазването на НКН е с ясно очертани субекти и правомощия основно предадени на специалистите, без активно участие на собствениците.

При ЗКН, превес има **администрирането** от министъра на културата.

Осъществена териториална защита на обекти на НКН чрез финансиране на проекти по Европейски програми не винаги е с удачни резултати.

- Няма законово обвързване на собствеността като задължение за поддръжка.

Липсват мерки и санкции за бездействие при поддръжката на обект на НКН.

- Законодателните текстове в ЗКН и Наредбата за ПОУ са изчерпателни за изработването му. Но нито един ПОУ не е процедиран и не се реализира предвидена чрез него териториалноустройствена защита.

Противоречия с международноизведените документи

- Въведеното понятие „недвижима културна ценност“ за защитен обект на НКН се припокрива с понятието „културна стойност“. България е подписала *Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство*, без въвеждане на термина „паметник на културата“, не създава фондации, не е въвела мониторинг.

Несъответствия и несинхронизирани норми в законодателството

- С промяната в ЗКН на статута, числеността, правомощията на НИПК е отнето значението му на основен професионален орган в опазването на НКН.
- Териториалната защита финансиране на мониторинг, проектиране и изпълнение на КРР е вменена като отговорност на собствениците, без поощрения за отговорните.

Прекалено администриране

- Тристепенна процедура на съгласуване с НИНКН, общински тричленки и МК.
- Срокът за съгласуване 4 месеца е дълъг период за административно произнасяне.

Разминаване в прилагането на юридическа и териториална защита

- Декларираните ПК/НКЦ не са актуализирани. Срокът за окончателната им оценка по ЗКН е изтекъл. ГНКЦ нямат охранителна зона и предписания за опазване.
- Нормата в чл. 112, ал.2, т.8 ЗУТ за изследване със задължителен РУП не се спазва.

- В практиката съгласувателният срок от 4 месеца не се спазва.

Липса на/ или недостатъчна професионална компетентност

- Проектиране на устройствено и инвестиционно ниво от проектантите без знание и опит в териториалната защита на АН води до неточни намеси, загуба на стойности.
- В ЗКН не са приети изисквания към строителите - изпълнители на КРР за специализирани знания и умения за старинни технологии по обектите на АН.
- Липса на специализирани лаборатории и кадри за изследване на автентиката.
- Със ЗКН одобряване на проектите за КРР по обекти на НКН става прерогатив само на главните архитекти в общините, без изискване на специализирани знания от тях.
- Режимът за професионална компетентност в опазването на НКН след 2011г. е регистрационен и непрозрачен. Доказване само на 5-годишно участие в колектив, без доказани резултати и принос, е недостатъчно изискване за опит и знания.
- Не е изведен **Кодекс за професионална етика** в териториалната защита на НК.

Липса на постоянни и регулярни мерки за териториална защита

- Липсата на актуални и изчерпателни режими и предписания за опазване се отразява на предвидимостта на решенията в инвестиционния и съгласувателния процес.
- Финансирането на КРР след 1990г. е драстично намалено, прекратено е плановото предвиждане на дейности за непрекъсната териториална защита на АН - мониторинг.

Недостатъчен, ненавременен и липса на превантивен Контрол

- ЗКН дава правомощия за контрол на ГД ИОКН, но за незаконни намеси правомощията са на ДНСК. Процедурите са тромави и дългосрочни.
- Всеки инспектор от ГД „ИОКН“ осъществява контрол върху КЦ на движимото и недвижимото КН едновременно, без цялата нужна подготовка и експертиза.

Липса на дългосрочна национална стратегия за опазване на НКН

- Не е изведена цялостна национална стратегия за опазване на НКН с оправомощена национална институция за постоянна поддръжка и финансиране.
- Не е създаден национален фонд с постоянни средства за финансиране на последователни дейности от териториалната защита на НКН.
- Въведените срокове за изработване на ПОУ не могат да се спазят за нито един от изброените случаи, с изключение на единичните НКЦ, предоставени на концесия.

3.4. Обобщени изводи, които да послужат за изграждане на методология към глава 4

- Кадрови и числен колапс на НИИ НКН – без правомощия по ЗКН като научно изследователски и методологически център за защита и мониторинг на НКН;
- ЗКН не осигурява пълен контрол, наблюдение върху всички решения при намеси

върху обектите на КН за получаване на краен методологически верен продукт.

- Не са създадени съвременни финансови и организационни инструменти за обезпечаване на цялостната дейност по опазване на АН;
- Липсва система за отличаване на кадрите със знание и опит в опазване на КН.
- Регистрационният режим в публичния регистър не обвързва регистрирания с отговорност за запазване на автентичността на НКН и прилагане на добри практики.
- Липсва независим, професионален контрол и превенция за защита на НКН.
- ПОУ трябва да се третира като документ за постоянна защита и наблюдение.
- Неизползван е потенциалът на КН като ресурс на културния туризъм, културните индустрии, социалните дейности, елемент на устойчиво устройствено планиране.
- Липса на законови поощрения за добросъвестните собственици и ползватели.
- Липса на мениджмънт за възвръщане на средства от експлоатация на обект на КН.
- Неизградена инфраструктура в обектите на КН препятства достъп и социализация.
- Не е определен постоянен ресурс в Национална система за финансиране на непрекъснатата защита на НКН, за гарантиране опазването му в обществен интерес.
- Защитената територия следва да е с устройствен режим на опазване и градско възстановяване на плановата структура, на изгубени елементи на градския пейзаж, мащаб, ритъм, силует, визуални комуникации, пространствени съотношения.
- Управлението на НКН следва да е прозрачно в обществен интерес. Решенията за защитата му да се взимат след обществен дебат и дискусии.
- Чрез ПОУ се осигурява постоянно наблюдение, отговорен контрол за намеси, за методологически верен продукт от екип с професионализъм и отговорност.
- Персонална професионална отговорност и отчет за контрол на опазването на НКН.
- Осигуряване на висок професионализъм в управлението в дългосрочен план с **професионален културен мениджмънт** в опазването на НКН.

ГЛАВА 4

МЕТОДИКА ЗА ПРИЛАГАНЕ НА ТЕРИТОРИАЛНА ЗАЩИТА НА ОБЕКТИТЕ НА КИН, ВКЛЮЧИТЕЛНО И ПЛАНОВЕ ЗА ОПАЗВАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ

4.1. Предложения за модели на опазване за съответните видове обекти на КИН - времеви и типологични рамки, дейности по опазване, участници и др.

Технологията на опазване на НКН включва действия от интердисциплинарни екипи за изследвания, постоянно наблюдение, научни, технически и творчески решения за планиране и проектиране на различни намеси, поддръжка и представяне. Плановете за действие да включват всички видове защита, освен КРР, социализация и достъп, противопожарна безопасност, система за сигурност, защита при

извънредни ситуации, надзор над околната среда. *Фиг.12. Примерен план на стр. 48*

Фиг. 13. Модел на организация опазването на конкретен обект (авт. схема)

Собствеността на паметниците на НКН да се определи в закона като два типа – **материална и интелектуална**. При обектите частна собственост да се изведат цели и инструменти за териториалноустройствена защита, с последователни

- **политики за оценяването на културния ресурс като духовен и икономически ресурс на обществото и**
- **политики за конкретни дейности за съхраняването му.**

За всеки ПК/НКЦ формулата ще има различно изражение, в съответствие на

СТОЙНОСТ - ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ – ОТНОШЕНИЯ – РЕШЕНИЕ ИКОНОМИКА - ОРГАНИЗАЦИЯ – ПЛАН – ФИНАНСИРАНЕ

- За значими ансамбли на АН в градовете да се предложи модел за финансиране на програми за фасадна реставрация. В плановете на общините да се извеждат цели и практики за опазване с % общинско финансиране от вложената стойност за КРР.
- **Предложения за допълнителни мерки за териториална защита:**
 - Всяка община да определи „**споделеното културно пространство**“. Да се дефинират традиционни функции и нематериални, естетически, исторически, научни, социални и духовни стойности, за опазване на специфичния дух на мястото.
 - Да се осъществява непрекъснат мониторинг на определени етапи за обектите със световно, национално и местно значение от контролни органи по график.
 - Да се създават местни Съвети с НПО за защита на НКН с права за надзор.
 - Заинтересованите страни в опазване на АН да се ангажират с **Етични норми**.

4.1.1. РЕЖИМ ЗА ОПАЗВАНЕ

Предлагам да се изготви актуализация на всички **декларирани** ПК/ НКЦ, с окончателна оценка и режим, както и на предписанията за опазване за всички НКЦ.

- Да се определи охранителна зона за груповите НКЦ (като чл. 79, ал.4 ЗКН ЕНКЦ).

- За извънселищните ГНКЦ охранителната зона да е на 100 м около границите им.
- Визуалните погледи с разкриващи се характерни панорами към обекти със „световно, национално и местно значение“ да се отлагат графично в план и силует.

4.1.2. Устройствени планове и специфични правила и нормативи към тях

Предлагам защитената територия на групови НКЦ в ПУП да се нормира чрез закона задължително със **СПН**, в които се отразява **режимът им на опазване**, за подчиняване на новото застрояване на обемно-пространствените параметри на обектите на НКН с ограничения на размери, вид на покриви, мащаб.

4.1.3. Проектиране, съгласуване и одобряване на устройствените планове и на проектни инвестиционни документации за намеси

При проектиране на ПУП в защитени територии, задължителното изследване с РУП регламентира цялостно опазване на площи и улични направления, с обемно – пространствено дострояване, единно партерно оформяне, определяне места за реклама и надписи, цветови гами и материали, места на мемориали, градски дизайн, преместваеми обекти. За правилно методологическо проектиране в защитени територии проектантите в публичния регистър да подписват етичен кодекс. Съгласуването като процедура да е в прерогативите на НИНКН, след увеличен състав и професионализъм. Срокът за произнасяне за обекти със световно и национално значение да е 2 месеца, за останалите обекти - 1 месец и да се съгласуват от Експертен съвет. Всички решения да се публикуват на сайта на институцията.

Предлагам съкращаване на процедурата по одобряване на инвестиционен проект за ЕНКЦ. След съгласувателно произнасяне от Експертен съвет на НИНКН за ЕНКЦ, главният архитект на общината да одобри проекта след произнасяне само от противопожарната охрана и експлоатационните дружества.

4.1.4. ИЗПЪЛНЕНИЕ

Въвеждане на задължителен мониторинг за поэтапно приемане на извършени КРР, с описание на изпълнените дейности от автора на проекта с подробно описание на подменени елементи или технология от предвидените в проекта.

4.1.5. ФИНАНСИРАНЕ

- Осигуряване на устойчиво финансиране чрез:
- Законови норми за отпускане на дългосрочни нисколихвени заеми на частни собственици за КРР и поддръжка на обектите на НКН.
- Създаден към общините **постоянен фонд** за КРР на силуети в групови НКЦ.
- Създаване на **Национална каса** за финансиране на дейността опазване на НКН със средства от **Лотария** и ДДС - 20% от всички сделки с НКЦ да отива директно в нея

за КРР срещу ипотека, а връщането на ДДС след погасяване на заема.

- Отчисления от бизнеса, ползващ обектите на НКН за туризъм и филми.

4.1.6. МОНИТОРИНГ

Паметниците от световно значение трябва да имат персонално отговорен интердисциплинарен екип от всички специалности, които да извършват наблюдение всяко тримесечие с доклад за състоянието и предложения за намеси.

Тези от национално значение да имат персонално отговорен архитект-реставратор и в зависимост от вида на НКЦ, съпътстващ специалист – художник-реставратор, археолог, конструктор при съответни проблеми. Отговорникът всяко полугодие да предава доклад за състоянието с предложение за необходимите намеси. За всяко селище с обекти на НКН определен отговорник да изготвя ежегодно доклад за състоянието с фотодокументация и графични материали при необходимост.

Наблюдение да извършват експерти на организацията за опазване на НКН с конкретни предписания към собствениците и административните органи със срокове и контрол за изпълнението им. За световните паметници да се приложат иновативни способности за **непрекъснат мониторинг** чрез сканиращи сензорни устройства.

4.1.7. КОНТРОЛ

ГД „ИОКН“ да се раздели на два отдела за движимо и за недвижимо КН в две институции. Комисии да обхождат два пъти годишно обектите на НКН с участието на: инспектор от контрола по опазване НКН, експерт от мониторинга, експерти от местните власти. Да се изведе процедура в закона за съставяне на протокол с предписания от комисията, със срок за отстраняване на незаконни намеси и **постановена предварителна почасова, геометрично нарастваща глоба в случай на неотстраняване на регистрираните нарушения в срока**. Процедурата е **превантивна**, без обществен ресурс за отстраняване на незаконни намеси, с отговорност на собственика за опазване на собствения му ПК.

4.1.8. ПЛАН ЗА ОПАЗВАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ (ПОУ)

ПОУ да се разработва на основата на следните принципи:

- Научен подход при проучване и изследване, анализ и оценка на състоянието.
- Концепция за стратегическо и пространствено развитие, комплексно устройствено планиране, инвестиционно проектиране и изпълнение на КРР, СМР, ремонтни и благоустройствени дейности, инфраструктура в защитената територия на НКН.
- Прозрачност, партньорство и гражданско участие в процеса на вземане решения в срока на подготовка на ПОУ и концепцията за пространственото му развитие.

- Непрекъснатост на действието на ПОУ, с приемственост и съгласуваност.
- Интердисциплинарност и професионализъм при териториална защита.
- Начинът на управление чрез ПОУ се основава на **споделена отговорност** и интегрирано участие и сътрудничество на всички заинтересовани страни.

Инструментите за практическо приложение на концепциите в ПОУ са:

- Планиране на стратегия за дългосрочно опазване, поддръжка и мениджмънт.
- SWOT анализ – разглеждане на силните и слаби страни на всеки конкретен подход.
- Ефективност на управлението – чрез интердисциплинарни екипи от отговорни, квалифицирани и етични професионалисти, начело с мениджър.
- Опазването се основава на усилията на професионалистите и с активното участие на централни и местни власти и местни общности.
- Технологичен и сроков порядък на дейностите за опазване в ПОУ.
- Управление на информацията – популяризиране и рекламиране.
- Осигурено непрекъснато финансово обезпечаване.

4.1.8.1. ПРОЕКТИРАНЕ НА ПОУ

От минималните изисквания в Наредбата за ПОУ, двете части - **ОПИСАНИЕ И ЗНАЧИМОСТ НА НКЦ и АНАЛИЗ, ОЦЕНКА И ИЗВОДИ** съставляват **ДОКЛАДА ЗА СЪСТОЯНИЕТО** на обекта на НКН. Докладът може да се разработи самостоятелно, при недостатъчно финансови средства, при необходимост от доуточняване на режими, охранителни зони, териториален обхват.

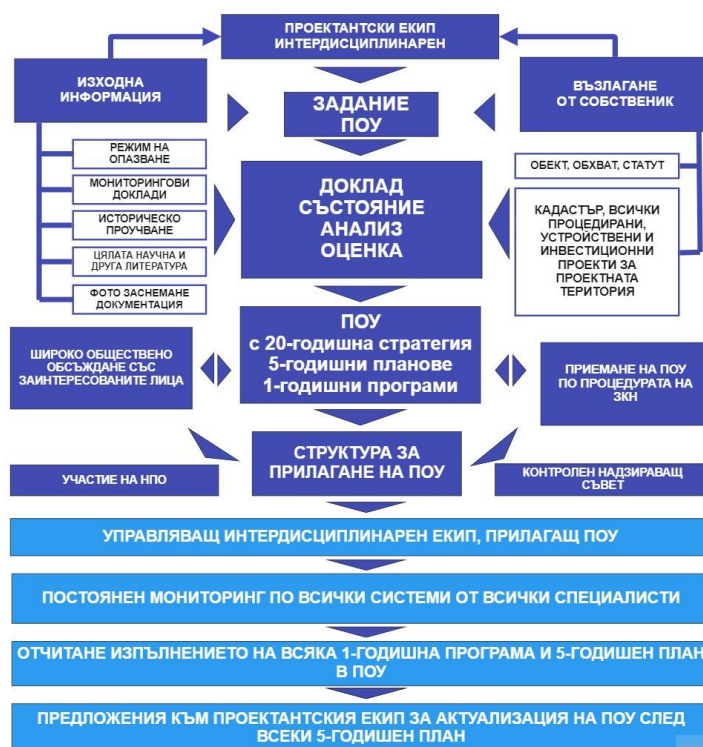
Част **ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ПОУ** представлява същинската част. В нея се подреждат приоритети и задачи за постигане на определените цели.

- От извода, че ПОУ обхваща материалния ресурс, човешкия ресурс, духовния ресурс, времевия ресурс и финансовия ресурс и нивото на тяхната организация, **следва да се формулират целите, задачите и инструментите за постигане на качествено опазване и социализиране на значим обект на КН с ПОУ.**

С изводите от оценката на състоянието и важните елементи, изграждащи обекта и средата му, се набелязва **стратегия** за интегрирана консервация и управление на промяната, включително редовни инспекции и поддръжка, мониторинг и контрол. Основните цели и задачи се извеждат в дългосрочни планове, а в средносрочни и краткосрочни програми се извеждат необходими дейности за постигане на оперативните цели, като се подреждат технологично хронологически.

ПРИЛАГАНЕ НА ПОУ - ПРОГРАМИ И ПРОЕКТИ. В програмите се конкретизират проектите с цели, описание, етапи на реализация и източници на

финансиране, отговорници и партньорства, подредени в последователност. Определя

Фиг. 14. Схема за създаване и функциониране на ПОУ (авторова)

се система за мониторинг, за отчитане и за контрол. В табличен вид се изготвят:

1. Дългосрочна програма за прилагане на Плана за период от 20 години;
2. Петгодишна програма;
3. Едногодишна работна програма.

● Считам за необходимо да се въведе задължителна актуализация на ПОУ на всеки 5 години, т.е. след изпълнението на всяка средносрочна програма се отчитат постигнатите резултати и промените в развитието.

Последната част от минималните изисквания са **ПРИЛОЖЕНИЯ** към ПОУ - библиография, всички нормативни актове, всички процедирани устройствени планове и инвестиционни проекти, регистрираните и декларираните обекти на КН и ПН в/или свързани с проектната територия, картен материал, фотодокументация, графични и текстови материали в цифров вид и на хартиен носител.

В Наредбата е описана подробната процедура до одобряване и изменение на ПОУ.

4.1.8.2. РЕАЛИЗАЦИЯ НА ПОУ

Функционирането на ПОУ се основава на:

- определените цели
- финансиране

- набор от принципи за териториално устройство, интегрирана консервация и социализация с икономически цели за принадлежна стойност на обект на КН.
- систематичност чрез пълна документация на всички намеси.
- полидисциплинарен екип на обекта с ясна организация, отговорности и отчет.
- система за наблюдение и контрол.

Планът за опазване и управление се реализира чрез:

- **Управление** на мястото с участие на представители на институциите в опазването, централни и местни органи, с политики за опазване и използване на АН;
- **Полидисциплинарен професионален екип с висок морал, носещ отговорност** за точното изпълнение на заложените дейности в проекта на ПОУ.
- **Мониторинг и Оценка** - Непрекъснатото наблюдение позволява да се установят деструктивни процеси и да се вземат адекватни мерки, за да се реагира с промяна.
- **Финансиране** – непрекъснати инвестиции за поддръжка и опазване на НКН.
- **Координация на цялостния процес** на устойчиво развитие на обекта на НКН.
- **Обществен консенсус и участие** за възприемане на стратегията и визията в ПОУ. Отговорният за прилагането на ПОУ екип на базата на мониторинга идентифицира непредвидени проблеми и ги поставя за разрешаване пред институциите.
- ПОУ представлява всеобхватна стратегия за опазване с обвързани във времето **наука – планиране – икономика – организация – финансиране – управление**
- ПОУ включва наследството, културата, изкуството, икономиката, правото, инфраструктурата, пазара, технологиите, реклама, медии, институции. Формира обвързани политики като стратегическо управление и устойчиво развитие чрез: научни, технически, административни, финансови и мерки за популяризиране.
- ПОУ е възможност да се осъществи **децентрализация** в опазването и да се създаде **местен професионален капацитет**, отговорен за опазването.
- ПОУ е непрекъсната преоценка на състоянието и значението на културния ресурс. Изисква **постоянен отговорник на място и екип** за надзор и решения.
- ПОУ е колективно творение от интердисциплинарен екип от специалисти, начело с изявен професионалист в областта на опазването, устройственото планиране и архитектурното проектиране. Да се въведе фигурата на “**мениджъра**”.

4.2. Насоки за усъвършенстване на националната система за опазване по отношение на териториалната защита

- Извеждане на **национална стратегия** за опазване на НКН, под патронажа на президентската власт, с национална система за финансиране.

- Да се изгради независима **национална система** за защита на НКН с осигурени финансови средства, с доказани професионални органи, с висок морал.

Заинтересована страна в системата на опазване на НКН е лице или организация, способна да повлияе, да бъде засегната, или да се възприема като засегната от дадено решение или дейност при опазването на НКН.

- Да се създаде **общонационален фонд с финансови средства** за опазване на НКН. Необходимо е учредяване на **фондации** за НКН на местно ниво, които финансират и управляват единен продукт от всички видове КЦ на движимото, недвижимото и нематериалното НКН за развитие на културния туризъм.
- Да се създаде **Национална агенция за опазване на недвижимото културно наследство** по чл. 7 от ЗЗРК, с отчет пред Народното събрание ежегодно.
- За задълбочено изследване на обектите на НКН да се възстанови **научният характер** на Агенцията и се сформира **Експертен съвет** по опазване в нея.
- Контролът в дейността „опазване на НКН“ да се отдели от МК и да взаимодейства с мониторинга. Агенцията за НКН може да децентрализира дейността с разкриване на териториални звена по места, въз основа на чл. 18, ал.3 ЗКН, като филиали.
- Режимът за вписване в Публичния регистър на МК да стане **лицензионен**. Подписването на Етичния кодекс да е **задължителна норма** за всички участници в процеса на опазване на АН. Спазване на Етичния кодекс да се следи от НПО.
- Етичният кодекс да се определи като **териториална защита на НКН**.

4.2.1. Актуално състояние - правна регулация, управление на риска - предложения

Заплахите и рисковете за физическа загуба на части или цели обекти на НКН са:

- **бърз разпад на оригиналната субстанция на ПК** поради стареене.
- **влошаване на състоянието на ПК** поради замърсена околна среда;
- **неблагоприятни климатични условия, бедствия** от природни фактори.
- **прекомерно урбанизиране, неподходящо ново строителство в среда на НКН.**
- **опасност от въоръжен конфликт, военни действия и нападения, вандализъм.**
- **натоварване на обекти и съоръжения от интензивно посещение на туристи;**
- **загуба на автентичния вид и цялост от неправомерна професионална намеса.**
- **неправилна адаптация и експлоатация на сградите, неподдържане или занеМаряване, изоставяне, незаконни намеси.**

- Към незаконното строителство е установена трайна търпимост - риск за НКН.
- Държавата да създаде система за оценка на териториалната защита с редовно наблюдение за навременни мерки за опазване на автентичността и цялостта на АН.

Неправомерна професионална намеса е поради липса на изисквания към професионалистите в ЗКН и Наредба №Н-3 от 2011г на МК за публичния регистър. Няма процедури за отписване от регистъра при методологически грешен подход.

- Действащата процедура за установяване и отстраняване на незаконни намеси е бавна и бюрократична. Необходима е **превенция** за недопускането им.

- Постановление от комисия за неспазване на процедиран проект, не трябва да се обжалва в съда, защото одобреният проект е действащ административен акт.

4.2.2. Насоки за юридическа защита - предложения

- Предлагам понятието за статут на защитен обект в ЗКН да е „паметник“, тъй като „културна ценност“ е еквивалент на оценъчното понятие „културна стойност“.

- Предлагам доразвитие на понятието „исторически градски пейзаж“ в нов вид защитена територия с понятието „**споделено културно пространство**“.

- „Споделеното културно пространство“ е място със защитени територии на КН, история, идеи, споделяни от живеещите и пребиваващите, изпитващи чувство за принадлежност, общност, традиции, идентичност и отговорност за опазване на културния и природен ресурс, заедно със съвременното културно развитие, за определяне на пропорциите на системите за развитие на мястото.

- В чл. 14 ЗКН промяна правомощията на министъра на културата - да следи спазване върховенството на закона и осигуряване финансиране на опазване на НКН.

Да се създаде **Национална Агенция за НКН**, държавен културен институт с национално значение за провеждане на държавната политика в областта на опазване на НКН, под надзора на Президента и отчитане пред Народното събрание с правомощия за осъществяване на научни и стратегически изследвания и планиране, методическа дейност, идентифициране, мониторинг и контрол в опазване на НКН.

- За облекчаване на съгласувателните процедури в ЗКН да отпадне дву и три степенната процедура в правомощията на министъра на културата и на тричленки в 6 областни центъра. Съгласувателната дейност да се извършва само в Агенцията.

Всички намеси да се обсъждат от експертен състав на Съвет по опазване в НАНКН.

Срокът за произнасяне да е 2 месеца за паметници със световно и национално значение и 1 месец за всички останали категории.

Инспекторатът за НКН да стане част от Агенцията за НКН.

- В ЗКН да се приеме норма за недопускане на незаконни, нерегламентирани и методологически грешни намеси по обектите на НКН - с постановяване на малка, увеличаваща се в геометрична прогресия почасово глоба до отстраняване на

неправомерни намеси. Процедурата да се разпише с комисия на място, установяваща в документ незаконната намеса, даване на срок за отстраняване. Членовете на комисията на място описват подробно всички отклонения от проектните документации и/или липса на такава, и извършена намеса за отстраняване. В протокол се постановява срок за отстраняване на констатираните неправомерни намеси и се определя почасова глоба в порядъка на 2 лв. на час, която се включва автоматично след изтичане на срока и неотстраняване на незаконните намеси. Глобата нараства на час в геометрична прогресия, докато не се отстрани закононарушението. Задължение на собственика е да уведоми общината с доказателство за отстранените незаконни отклонения. Комисията да се събира регулярно на 6 месеца.

- Професионализмът в опазването да се лицензира със степенуване на знания и компетентности, доказвани с проекти и реализации пред комисия от специалисти. В Наредбата да се предвиди текст за спазване на Моралния кодекс. Да се предвиди процедура за отписване на нарушилите кодекса от публичния регистър.

- В юридическата защита да се въведе фигурата на **мениджъра** в опазването на НКН. Той ще представлява държавата (за изработване на ПОУ за обекти - изключителна държавна собственост). Ще следи спазване на стандарти на дейности за интегрирана консервация на обект на АН и околната му среда. **Ролята на мениджъра е:**

- ръководна фигура за организиране на целия процес на териториално -устройствена защита като експониран и социализиран продукт, за поддръжката му;
- организатор на интердисциплинарния екип от различни научни експерти и творци;
- осигурява спазване на авторски права на научни и творчески изпълнители;
- организиране на научни форуми, конференции и издаване на научни материали;
- осигурява рекламирането на защитения обект на НКН;
- осигурява отношения с туристически и логистични фирми, сключва договори;
- участва в създаване на иновативен продукт за пресъздаване на историята;
- отговаря с екипа за финансиите, осигурява финансиране на проекти и дейности;
- осигурява сключване на задължителни застраховки.

- Да се изведе норма за подписване на **Етичен кодекс** от всички участници за спазване на международните принципи и методология на опазване на НКН.

В законовите разпоредби да се включи „споделеното културно пространство“ като:

- **Инструмент за гражданска ангажираност** на заинтересованите страни,
- **Инструмент за познание и планиране** за опазване цялостта и автентичността на

обектите и елементите на градското наследство с визия за решения.

- Предложение за отпадане на 14 м ограничение на ширината на улицата в чл. 79, ал.4 ЗКН при определяне на охранителна зона през улица за АН в градовете.
- Предложение за нова алинея към чл. 79 ЗКН с текст: „Когато за **групов ПК**, намиращ се в селищна територия, не е определена охранителна зона в акта за деклариране или за предоставяне на статут, да се счита за определена предварителна охранителна зона – територията около границите на груповия паметник, обхващаща всички непосредствено съседни имоти в квартала през който преминава границата на груповия паметник и/или първия ред имоти на срещулежащите през улицата квартали, както и уличното пространство между тях, когато границата на груповия паметник съвпада с улична регулационна линия“.

4.2.3. Насоки за управление на риска и КОНТРОЛ

- Неотложна актуализация на регистъра на защитените обекти на НКН, определяне режим за опазване за всички паметници, създаване на специализирана кадастрална карта, дигитализация на документалния архив на НИНКН с електронен достъп.

За предотвратяване унищожението на обект на НКН е необходимо:

- осигуряване на постоянно финансиране на териториалноустройствена защита.
- отговорен високопрофесионален екип, с постоянно наблюдение и грижа за мястото.
- назначаване на професионалисти за действен контрол
- Мениджмънт за опазване на най-значимите обекти на НКН.

4.2.4. Насоки за социализация - предложения

- Изследване на различните аспекти на НКН, поставено в съвременен контекст:
 - **има научна стойност и носи научна информация и познание** – разкрива се чрез културната стойност и статута на даден обект, документация, научна литература;
 - **има индивидуална визия и стил и допринася за спецификата и уникалността на мястото** – подчертава се с визуални погледи, благоустрояване; непрекъсната поддръжка, мониторинг, РУП, КРР, фасадна реставрация, художествено осветление;
 - **има функционална стойност и възможност за социализиране и използване;**
 - **има експонационна стойност, която представена по иновативен начин, популяризира културното наследство** – разказване на история - чрез научни и рекламни материали; виртуални реконструкции, 3D модели; културни маршрути.
- Много важна част за създаване имиджа на дадено място е **рекламата за него.**

4.3. Алтернативни модели за (провокиране на) опазване

Архитектурата на града съвместява минало, настояще и бъдеще при проектиране на

естетиката с елементите „**пространство, време и разказване на история**“. Обемно-пространствени и художествени параметри оформят градското пространство, със светлинни, звукови инсталации, атракции, прожекции, маршрути по любимите места на поети и художници, артисти и певци, спортисти.

Създадена местна Фондация съчетава опазване на целия културен ресурс на мястото, всички материални и нематериални следи, с професионален капацитет, с лаборатории за изследване на състоянието обектите, мониторинг. Планът за действие на Фондацията да се основава на минималните изисквания за ПОУ в Наредбата от 2011г. на МК с **фонд с бюджет за териториална защита**.

- Обществен надзор чрез осигурена прозрачност за взетите решения за обектите на НКН - всички административни актове да се публикуват за информирано общество.
- Държавата да подкрепи запазване на знанията за строителните традиции, чрез обучителни курсове, квалификация, условия на труд, висок статус на професията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ ОТ НАУЧНИЯ ТРУД

Основна характеристика на териториалноустройствената защита на НКН е **непрекъснатата поддръжка, непрекъснато наблюдение и проучване, непрекъсната оценка** на автентиката и проблематиката и реализираните практики.

Изведеният модел на териториалноустройствена защита включва дефинирани инструменти за цялостно устойчиво опазване и развитие на всеки обект от АН в контекста на средата му, припознати от пряко ангажираните професионалисти и от местното население за активно съдействие.

НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИ ПРИНОСИ

Резултатите от изследванията по задачите, изложени във Въведението (стр. 10) :

1.а) Изследване правните рамки в България, институционални и управленски системи по отношение опазването и териториалната защита на АН от 1978г. до днес.

Преглед на законовата и институционална рамка на цялата система при действието на Закона за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ, отм.).

Анализ на Закона за културното наследство (ЗКН, 2009г.).

В резултат на изследването е предложена периодизация с изводи за тяхната адекватност и полезност за териториалната защита на архитектурното наследство.

1.б) Систематизиране на опита в чужбина като проекти и реализации на ПУ и на ПОУ в България на обекти на Световното културно наследство, с изводи за добри практики, приложими за обекти в България.

2.Изследване на съвременни тенденции, икономически, социални, технически и др. фактори, условия и проблематика при териториалноустройствената защита на обектите на НКН. Резултат от изследването е изведена проблематика с предложени насоки за усъвършенстване на управленския модел на опазване КН. Предложено е усъвършенстване на териториалноустройствена защита с постоянен мониторинг, почасова геометрична глоба, лицензионен режим за оправомощаване, теоретичен модел за защита на всички следи на материално и нематериално КН и ПН чрез ПОУ. Предложени са насоки за актуализиране на юридическата рамка на дейността териториално-устройствена защита на АН, за да се припознае като съществен фактор за съвременно развитие на всяко населено място и общността му; усъвършенстване на нормативната база, обвързано с принципите за защита на АН не само в ЗКН и не само от ангажираните професионалистите, с отговорности и стимули за цялата общност, на чиято територия се намира защитената територия.

3. Предложени са доуточнявания на понятия, нов вид защитена територия като „споделени културни пространства“.

Изведен е приложен модел – стратегия за интегрирана консервация с ясно формулирани цели, отговорности и мениджър, стимули, предложен морален кодекс, план за действие, инструменти, чрез които да се осъществява непрекъсната защита на всеки единичен или групов паметник, на контекста му, на жизнената среда.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

Препоръки към министерства и институции за промени в ЗКН, ЗПЧП и ЗМДТ.

Съгласуваност на политиките за устойчиво развитие, ефективност, прозрачност за проследяване на ангажиментите, стимулиране на опазващите, партньорство.

Проект за Морален Кодекс за заинтересованите страни в процеса на опазване на АН.

Обучителен материал в образователната магистърската степен „Опазване на АН“.

Фиг. 11. СРАВНИТЕЛНА ТАБЛИЦА НА РАЗГЛЕДАНИТЕ ПРИМЕРИ В ЕВРОПА С ПЛАН ЗА УПРАВЛЕНИЕ

ОБЕКТИ НА СВЕТОВНОТО НАСЛЕДСТВО С ИЗКЛЮЧИТЕЛНА УНИВЕРСАЛНА СТОЙНОСТ	ВИД/ЗАЩИТЕНИ ТЕРИТОРИИ ПАМЕТНИК АНСАМБЪЛ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНО МЯСТО КУЛТУРЕН ПЕЙЗАЖ		БУФЕРНА ЗОНА	ОТГОВОРНА ИНСТИТУЦИЯ /ПАРТНЬОРСТВА/	ПУ СРОК	ИЗВЕДЕНИ ПРОБЛЕМИ	МОНИТОРИНГ	ФИНАНСИРАНЕ
Римският лимес – Граници на Римската империя – Адрианов вал във Великобритания и Германия и Антониновия вал в Шотландия	А/. Стената на Адриан	АРХЕОЛОГ И ЧЕСКИ ПК Транснацион ален сериен обект Европейски културен маршрут културен ландшафт / пейзаж	верига от експонирани обекти, културно-информационни центрове и музеи като ресурс за културен туризъм надстроявания та се приемат като буферна зона във височина	Международния Планов Комитет КООРДИНАТОР Съветът за партньорство, в който влизат всички заинтересовани страни – министерства, Историческа Англия Природата на Англия Местно управление Енорийските съвети Дружеството на антикварите в Нюкасъл на Тайн и Къмберланд; Антикварното и археологическо дружество Уестморланд; Университетите - в Дърам, в Нюкасъл на Тайн и в Манчестър; частни инвеститори - Виндоланда Тръст; Wall Heritage Ltd на Hadrian; Senhouse Museum Trust; Националния тръст “Доверие”	за 5 години разработени на национално ниво, но координирани международно 5-годишният срок дава възможност за отчетност, анализ на състоянието, преразглеждане и актуализация на всички предвидени намеси, дейности, политики и инструменти на Плана	Опазване и валоризация управление на потоците от посетители Управление на туризма	Областите на отговорност на разработващите групи са: Опазване, планиране и управление на наследството; Археологически изследвания; Управление на земеделските земи Комуникации и маркетинг; Туризмът и транспорт; Учене и интерпретация; ЧРЕЗ ГОДИШНИ ДОКЛАДИ	обвързване на данъчната система с мерките за чиста околна среда като част от данъчните постъпления се влагат директно в спонсориране на обекти на КН и ПН; Националната система на Великобритания за подпомагане опазването на околната среда, културното и природно наследство; SITA Trust - от фонд "Landfill Communities", служи за финансиране на проекти за екологични и обществени сгради в Обединеното кралство;
	Б/. Горногерманската стена на Реция	АРХЕОЛОГ И ЧЕСКИ ПК Транснацион ален сериен обект Европейски културен маршрут културен ландшафт / пейзаж	верига от експонирани обекти, културно-информационни центрове и музеи като ресурс за културен туризъм; късни реконструкции се приемат като буферна зона във височина	Международния Планов Комитет координатори Германската комисия по лимесите Фондацията от Германската комисия за лимесите е координатор	За 5 години суперрегулярен стратегически план, последователна координация на управлението; разработени на национално и федерално ниво, но координирани международно	Опазване и валоризация управление на потоците от посетители Управление на туризма /Голям брой реконструкции на обекти/		Данъчни облекчения
	В/. Стената на Антонин	АРХЕОЛОГ И ЧЕСКИ ПК Европейски културен маршрут културен ландшафт / пейзаж линсен паметник в рамките на неразвити селски райони	Буферна зона с различна ширина, в зависимост от изгледа	Международния Планов Комитет Историческа околна среда Шотландия	разработени на национално ниво, но координирани международно	На края на стената на изток се намира масивна нефтохимична промишленост на Грандмут. Паркова обстановка, изискваща многобройни паркинги; в градски райони с високо застрояване голяма част от стената не се реставрира; Складиране на токсичните отпадъци на Inveravon през 90-те години на миналия		
Сърцето на неолита Оркни – неолитният паметник в Шотландия	АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПК археологически пейзаж природен обект с биоразнообразие като обиталище на птици и дивата природа и Природният Резерват Бродгар		ландшафтът е защитен от двустранна Буферна зона - Буферна и Чувствителна, съсредоточена върху Скара Бреј на запад и върху централно-западните паметници на континента.	Историческа околна среда Шотландия Археология Шотландия, Общество за археология в Оркни и Общество за наследство на Оркни Кралското дружество Шотландското природно наследство	5 годишни ПУ; досега 3 ПУ Първият е общ план за управление на КН и ПН – 2001г. дава възможност за отчетност, анализ на състоянието, преразглеждане и актуализация на всички предвидени намеси, дейности, политики и инструменти на Плана план за представяне и тълкуване на WHS и стратегия за достъп - физически, интелектуален и виртуален Последен 2012-2019	• обектите на КН и ПН съжителстват заедно; • основният проблем е съвместяване на достъпа - ПК са обект на културния туризъм, а опазването на природния паметник изисква по-малко посещения • Физическите рискове включват заплахи за структурата на паметниците, особено от ерозия, потенциални въздействия за застрояката от близкото развитие и управлението на достъпа на посетителите	Важна цел на всички планове за управление е да наблюдават и следят (мониторинг) ерозията на крайбрежното в залива Скайл и да преразглеждат стратегията за защита на Скара Бреј. Научният мониторинг на House Seven, в Skara Brae, показва, че са необходими допълнителни мерки за запазването му за бъдещите поколения. Целогодишно наблюдение Допълнително ръководство за планиране - правилник за отразяване на изискванията за опазване	Държавния бюджет, Помощ от ЮНЕСКО

ОБЕКТИ НА СВЕТОВНОТО НАСЛЕДСТВО С ИЗКЛЮЧИТЕЛНА УНИВЕРСАЛНА СТОЙНОСТ	ВИД /ЗАЩИТЕНИ ТЕРИТОРИИ ПАМЕТНИК АНСАМБЪЛ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНО МЯСТО КУЛТУРЕН ПЕЙЗАЖ	БУФЕРНА ЗОНА	ОТГОВОРНА ИНСТИТУЦИЯ /ПАРТНЬОРСТВА/	ПУ СРОК	ИЗВЕДЕНИ ПРОБЛЕМИ	МОНИТОРИНГ	ФИНАНСИРАНЕ
Боянска църква в България	Единичен архитектурно-художествен ПК	Има определена охранителна зона около имотните граници	Националният исторически музей	изготвен само доклад за състоянието, който се явява първа част на ПОУ,	няма подходящ информационно-културен и експозиционен център Необходимост от генерален консервационен-ен план; да се актуализира режимът на опазване	липсата на постоянен отговорник – реставратор, както и екип от професионалисти за постоянен надзор за опазването ѝ е проблем;	Бюджетни средства и помощ от ЮНЕСКО
Старинен Несебър, България	АРХИТЕКТУРЕН И УРБАНИСТИЧЕН ПК Акваторията около Несебърския полуостров и крайбрежната ивица са вкл. В Натура 2000, като например Защитена зона Емине BG0002043; Защитена зона Ахелой-Равда-Несебър BG0000574 във визуална връзка и с дюни. Градски исторически пейзаж	Има определена буферна зона, която ПОУ предлага да се актуализира, като се включи по-голяма част от акваторията;	органи за управление - ПОУ предлага да се формира партньорска мрежа, която да включва всички страни, заинтересовани от опазването – МК, централни и местни организации – Национален Фнд и Борд с представители на заинтересованите страни	20 годишен първи ПОУ, не е в действие	Проблем е новото намащабирано , несъобразено с НКЦ и незаконно застрояване; автомобилното движение; преместваеми търговски щандове; Липсата на действащ, навременен контрол и съответните мерки за предотвратяване и отстраняване на незаконни и нехарактерни намеси	Не са ясно очертани възможностите за осигуряване на финансовия ресурс за прилагане на ПОУ „Старинен Несебър“	Национален фонд за финансиране по ПОУ
Класически Ваймар в Германия	Градски исторически пейзаж – в забележителното място на световното наследство се включват дванадесет отделни сгради или ансамбли Паметник комплекс	Определена е буферни зони с коридори за наблюдение	Фондация Класически Ваймар Съвет за паметниците Сътрудничество между партньори Национална служба за опазване на паметниците и наследството и Национална агенция за археология	ПУ 12 години 2013-2025	съхраняване, изменение, използване и проучване на имуществата и колекциите; създаване на документации, каталози, научни изследвания; представяне на музейните обекти и колекции	система за мониторинг като са определени два вида мониторинг – външен и вътрешен обща система на администриране	публичноправен фонд със седалище във Ваймар – Фондацията с Данъчно привилегировани цели
Мон Сен Мишел във Франция	АРХИТЕКТУРЕН И ИСТОРИЧЕСКИ ПК Определяне на модифицирана защитена зона около обектите на КН и ПН	Буферната зона е минимум 500 м в кръг около паметника; освен това е определена "зона на ландшафтно влияние на Мон Сен-Мишел", опазваща залива Казери съчетана видимост на пространствата	Генералният инспекторат по администрация, Генералния инспекторат по културни въпроси и Генералният инспекторат по финанси, за да подпомагат службите на държавата Архитекти на сградите Център на националните паметници Смесеният съюз на залива Мон Сен Мишел		потенциалното въздействие на предвидени вятърни паркове върху ландшафта, многобройни заинтересовани страни с различни цели, без единно ръководство	Различни институции, натоварени с мониторинг по различните части от територията	юридически е закрепено субсидиране от 50% от разходите за консервационни работи от държавата
Старият и Новият град на Единбург в Шотландия	АРХИТЕКТУРЕН И УРБАНИСТИЧЕН ПК Градски исторически пейзаж	Skyline на силуета /небесната линия/ Определени консервационни зони Няма определена буферна зона	Комитет за опазване на световното наследство, Историческа околна среда Шотландия, Съветът на Единбург	Няколко 5 годишни ПУ Изготвена визия до 2050г.	Промислена част, извън границите на ПК, със запазени части в стилистиката на старото застрояване, която следва да се проектира застрои	Непрекъснат чрез система за мониторинг	Фондация „Лотария за наследство“ 80% от средствата се отпускат като безвъзмездни средства за собственици на имоти
Историческият център на Санкт Петербург и свързаните с него паметници на културата в Русия	Сериен световен обект на КН – забележително място; уникален градски пейзаж с културен ландшафт; Комплексен градоустройствен ПК с много компоненти	Skyline силуета на /небесната линия/ Комбинирана зона за защита на историческия център Охранителни зони около всеки ПК с режими		ПОУ в процес на изготвяне	Четири предложения за намаляване в различни устройствени планове, (без обсъждания и внасяне в ЮНЕСКО), на охранителната зона, и на защитената зона на обекти от състава на Световното наследство, като практически излязо са отпаднали Васильевский остров и Петроградската страна, а южната граница е преместила от Обводния канал до Садовой и Фонтанка, като е намалена даже защитената зона на Невски проспект.	Изградена система за мониторинг и контрол от професионални инспектори	

Фиг. 12. ПРИМЕРЕН ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ (петгодишен и едногодишен) с оперативни цели, ключови действия на партньорите, необходимите ресурси; необходимите проекти, дейности – KPP, CMP, които се извършват и развиват през периода на действие на Плана.

мерки	защита и повишаване на изключителната универсална стойност на обект на световното наследство, с управление, опазване и поддръжка на културните, исторически и ландшафтни ценности/ стойности.					
	План за управление Планирани мерки	Оперативни дейности	Водеща група за действие или партньор заинтересовани страни	мониторинг	Финансиране	Срок на изпълнение (FY)
ЦЕЛ 1: Забележително място и/или паметник на Световното наследство и неговата буферна зона - статут						
1.1.	Опазване и съхраняване автентичността и целостта и извършване на непрекъсната поддръжка на WHS и паметниците в съответствие с националните и международни нормативни документи за опазване	1.1.1. Научни проучвания на състоянието на паметника и средата му, въз основа на които се програмират всички устройствени, консервационно - реставрационни работи, адаптации, социализации, експониране, при спазване на технологичната последователност	Полидисциплинарен професионален екип	годишен одит; междинни инспекции за поддръжка на паметника; наблюдение чрез рутинни проверки на паметника.	Прогнозно за петгодишен срок и Осигурено за едногодишния период	Договорена програма
		1.1.2. Непрекъснато наблюдение чрез съвременни средства и компютризираните системи – заснемане същ. Положение и дигитализация на консервацията; мониторинг на изпълнени в миналото действия по опазването	екип за цифрова документация и наблюдение	инструмент за непрекъснат мониторинг чрез компютърни системи и установяване на физико-химични процеси	Използване на цифрови данни в опазването и мониторинг на поддръжката за осигуряване на непрекъснато финансиране.	Продължаващ
		1.1.3. Поддържане на практически умения за опазване и тълкуване на паметниците на Световното наследство, чрез предоставяне на подходящо обучение и непрекъснато усъвършенстване.	Изпълнителски професионален екип на KPP и CMP	Упълномощени отговорници на обекта за периодичен мониторинг	Финансиране на местно ниво за изпълнение и обучение на изпълнители в умения за опазване на паметника; обучение, наблюдение и документиране.	Продължаващ
1.2.	Анализ и оценка границата на WHS и неговата Буферна Зона за защита на Изключителната универсална Стойност	1.2.1. Непрекъснат преглед на всички устройствени планове и извършването се застрояване в границата и буферната зона на WHS.	Управляваща група и Полидисциплинарен професионален екип	Назначен отговорник на обекта	Доклад, изготвен и приет веднага от ръководната група.	Постоянен
		1.2.2. Изготвяне на проектни документации за необходимата намеса	Полидисциплинарен професионален екип	Назначен професионалист отговорник на обекта	Финансиране на най-належащите проектни дейности в технологична последователност.	В технологична последователност
		1.2.3. Изпълнение и Осигурен опитен изпълнителски екип чрез непрекъснато обучение в консервационно-реставрационните намеси	Постоянен изпълнителски екип, обучен в KPP	Назначен отговорник на обекта	Решение и изпълнение	постоянен
1.3	Повишаване осведомеността за Паметника чрез Различни способи – научни симпозиуми, рекламни материали, чрез други изкуства	1.3.1. Тълкуване на стойността и ценността на Паметника, експониране и представяне като културен туристически обект	Управляващият екип в партньорство с туристическия бизнес, културната общност, и местното население и власт	Полидисциплинарен професионален екип осъществяващ и контролиращ	Осигурено финансиране за организиране на научно и културно представяне	постоянен

УЧАСТИЯ НА АВТОРА В НАУЧНИ КОНФЕРЕНЦИИ, И ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1./ Едрева, В., д. Последни насоки и тенденции в областта на опазването на Културното Наследство, отразени в международни документи и практики.,

Most recent trends and tendencies in the field of preservation of Cultural Heritage highlighted in international documents and practices. -

XI Международна научна конференция ВСУ' 2011,

11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE VSU' 2011,

С. ВСУ, с. III - 251-258, т. II, ISSN: 1314-071X

2./ Едрева, В., д. Ревитализация на „Захарна фабрика” – преосмисляне на културно - историческия ѝ потенциал за съвременно използване - вариантни възможности в студентските архитектурни проекти през учебната 2010 – 2011 година. -

XII Международна научна конференция ВСУ' 2012,

12th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE VSU' 2012,

С. ВСУ, с. IV –186-191, т. II, ISSN: 1314-071XIV

3./ Едрева, В., д. Експозиционната стойност на базилика „Св. София“ и средата ѝ в гр. София., The expository value of the basilica of „St Sophia“ and its environment in the city of Sofia. -

Международна научна конференция, 11 - 13 март 2014 г.

Базиликата „Света София“ на прехода от езичество към християнство

ОКИ „Музей за история на София”, Столична община, с. т. 7, Сердика – Средец – София, издателство Фабер, 2018, с. 338 – 354, ISBN: 078-619-00-0762-3

International Scientific Conference 2014, The Basilica of St. Sophia during the transition from paganism to Christianity “SOFIA MUSEUM OF HISTORY” SOFIA MUNICIPALITY.

4./ Едрева, В., д. Планове за опазване и управление на Културното Наследство чрез интегрирана консервация., Plans for protection and management of Cultural Heritage through integrated conservation.

Конференция на Институт за Етнология и Фолклористика с Етнографски музей към БАН – „Опазване на културното наследство, идеи и практики“, 2016г.

По случай 60 години от присъединяването на България към Юнеско, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, София, 2017, с. 94 – 103, ISBN: 978-954-322-908-6

Bulgarian Academy of Sciences Institute of Ethnology and Folklore studies with Ethnographic Museum safeguarding of Cultural Heritage, Ideas and Practices

Dedicated to the 60th anniversary of the joining of Bulgaria to UNESCO Sofia • 2021, Prof. Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences, p.108-120, ISBN 978-619-245-160-8

5./ Едрева, В., д. Политики за опазване на Културното Наследство, съобразно собствеността и културната стойност., Policies for the preservation of Cultural Heritage, according to ownership and cultural value.,

XVII Международна научна конференция на ВСУ „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ – СОФИЯ, 8 – 9 юни 2017 година, Доклади, с. 202-207, т. III, ISSN: 1314-071X

6./ Едрева, В., д. Образование в опазването на недвижимото Културно Наследство е дейност значима и за националната сигурност на страната., Education in the protection of immovable Cultural Heritage is an activity of importance even to national security.,

XVII Международна научна конференция на ВСУ „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ – СОФИЯ, 8 – 9 юни 2017 година, Доклади, с. 208-213, т. III, ISSN: 1314-071X

7./ Едрева, В., д., Нормативната уредба и отражението ѝ върху устойчивото опазване на недвижимото Културно Наследство., Legislation and its impact on the sustainable conservation of immovable Cultural Heritage. -

Архитектурен факултет на Варненския Свободен Университет „ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“, 8-ма Международна научна конференция по Архитектура и Строителство, 1 - 3 юни 2017 г., с. 211-220, ISSN: 2535-0781

8./ Едрева, В., д. Църквата „Св. Георги“, с. Студена – типичен представител на местната строителна и художествена традиция през XIV – XV век в България., Church "St. George" s. Studena - a typical representative of the local construction and artistic traditions during the XIV - XV century in Bulgaria. -

Архитектурен факултет на Варненския Свободен Университет „ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“, 8-ма Международна научна конференция по Архитектура и Строителство, 1 - 3 юни 2017 г., с. 221-228, ISSN: 2535-0781

9./ Edreva, V., d. Survey and planning methodology for the protection of objects of immovable Cultural Heritage through protection and management plans.,

д. Методика за изследване и планиране на опазването на обектите на недвижимото Културно Наследство чрез Планове за опазване и управление (ПОУ).,

ASSOCIATION OF CIVIL ENGINEERS OF SERBIA (ACES)

АСОЦИАЦИЯ НА ГРАЖДАНСКИТЕ ИНЖЕНЕРИ ОТ СЪРБИЯ

Tenth international conference, Vrsac, 14 – 16 jun 2017, Zbornik Radovaq Desetog naucno-strucnog edunarodnog savetovanja, 2017, с. 621 – 628, ISBN: 978-86-88897-09-9

10./ Едрева, В., д. Мениджмънт в опазването на недвижимото културно наследство., . d. Management in the protection of the immovable Cultural Heritage. -

XVIII Юбилейна международна научна конференция „Строителство и архитектура“ ВСУ’2018, 18 – 20 октомври, 2018, Доклади, резюме с. 62-63, ISSN: 1314-071X,

диск prf 1278 – 6 стр.

БЛАГОДАРЯ

На научния ми консултант доц. д-р арх. Валентина Върбанова за подкрепата и ценните съвети и насоки по време на работата ми по дисертационния труд.

На всички искрено поддържащи ме колеги от ВСУ „Любен Каравелов“, за всеотдайната подкрепа и помощ; на арх. Димитър Гочев за съдействието му за Санкт Петербург.

На арх. Уляна Малеева за съдействието ѝ за набавяне на чуждестранните материали в разработката на дисертационния труд.

На колегите от архива на НИИ НКН за съдействието.

Благодаря на всички колеги, участвали в обсъждане на дисертационния труд на разширения катедрен съвет във ВСУ „Любен Каравелов“, за добронамерените, професионални и конструктивни рецензии и становища, които бяха в посока усъвършенстване на труда и които взех под внимание – чл. кор. проф. д-р арх. Атанас Ковачев, проф. д-р арх. Тодор Кръстев, проф. д-р арх. Йорданка Кандулкова, проф. д-р арх. Валери Иванов, проф. д-р л. арх. Пенчо Добрев, проф. д-р арх. Николай Тулешков, проф. д-р Благвеста Иванова, проф. д-р арх. Янчо Александров, доц. д-р арх. Велина Панджарова, доц. д-р арх. Борислава Манчева-Велкова, доц. д-р инж. Илиана Стойнова, д-р арх. Радосвета Кирова

И накрая благодаря на семейството ми за търпението и подкрепата.